

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav germánských studií

Diplomová práce

Kristýna Císařová

Tijl Uilenspiegel ve vlámské literatuře po roce 1867

Het Tijl Uilenspiegelthema in de Vlaamse literatuur na 1867

Praha 2012

Vedoucí práce: doc. Ellen Jacoba Krol, Dr.

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala doc. Ellen Krol, Dr. za vedení diplomové práce a také za její podporu, trpělivost, rady a inspiraci při jejím vypracování. Zároveň děkuji Martinovi Kyslému za pomoc se sháněním potřebné sekundární literatury a své rodině za podporu při studiu a tvorbu potřebného zázemí.

Dankwoord

Ik wil graag mijn dank betuigen aan mijn promotor doc. Ellen Krol, Dr. die mij met veel geduld, hulp en nuttig advies geïnspireerd heeft bij de totstandkoming van deze scriptie. Verder wil ik Martin Kysly bedanken voor zijn hulp bij het verzamelen van de noodzakelijke secundaire literatuur. Daarnaast wil ik ook graag mijn familie bedanken voor hun onvoorwaardelijke steun, hun aanmoedigingen en alle constructieve commentaren tijdens het afronden van mijn studie.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 21. prosince 2012

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt

Cílem této práce je popsat fenomén postavy Tjil Uilenspiegel v kontextu vlámské literatury po roce 1867. Práce se zaměřuje především na srovnání dvou děl vlámské literatury – románu Charlese De Costera *De legende van Tjil Uilenspiegel* z roku 1867 a jeho zpracování v divadelní hru Hugem Clausem – s důrazem na zkoumání vlivu vlámského hnutí na celkové vyznění díla.

V první kapitole je popsána středověká látka týkající se postavy Tjil Uilenspiegel a další významná zpracování tématu mezi lety 1867 a 1965. V následných kapitolách se zaměřujeme především na popis společenských a politických okolností vlámského hnutí v 19. století a v první polovině století dvacátého. Poté následuje analýza románu *De legende van Tjil Uilenspiegel*, která je provedena ve dvou rovinách. Jedná se o literární analýzu textu a zkoumání výskytu odkazů k vlámskému nacionalismu. Tyto dvě roviny románu jsou dále srovnány s divadelní hrou Huga Clause.

Literární analýza obsahuje analýzu obsahu, vyprávěcí situace, času, místa, postav a motivů románu. V analýze výskytu odkazů na vlámský nacionalismus jsou tyto odkazy rozděleny do dvou skupin – odkazy přímé (výskyt slova Vlámsko a veškerých ostatních variant tohoto slova) a nepřímé (nepřímě vyjádřené odkazy na vlámský nacionalismus).

Ze srovnávací analýzy vyplývá, že Hugo Claus při transformaci románu do divadelní hry, provedl mnohé změny v obsahu díla a přidal některé postavy. Hugo Claus však oproti románu vynechal některé přímé odkazy na vlámský nacionalismus, což významně změnilo celkové vyznění díla. Lze tedy říci, že v této divadelní hře Huga Clause není kladen takový důraz na nacionalistické vyznění díla jako v jeho románové předloze.

Klíčová slova

Enšpígl, Hugo Claus, Charles de Coster, vlámská literatura

Abstract

The purpose of this thesis is to describe the phenomenon of Tjil Uilenspiegel character in the context of the Flemish literature after 1867. The thesis focuses on the comparison of two pieces of work of the Flemish literature - the novel *De legende van Tjil Uilenspiegel* by Charles De Coster of 1867 and its adaptation into a play by Hugo Claus with the emphasis on analysis of the influence of the Flemish Movement on the message of the work.

The first chapter describes the medieval stuff around the character Tjil Uilenspiegel and brings an overview of important adaptation of this theme between 1967 and 1965. A two level analysis of the novel is followed by chapters which are focused on the description of the social and political factors of the Flemish Movement in the 19th century and in the first half of the twentieth century. These are a literary text analysis and an analysis of the occurrence of the references to the Flemish nationalism. These two levels of the novel are later compared with the play of Hugo Claus.

The literary analysis includes the analysis of the plot, narrative mode, time, place and motives of the novel. The reference occurrence analysis is divided into two groups - direct references (occurrence of the word Flanders and all the variations of this word) and indirect references (implicit expressed references to the Flemish nationalism).

The comparative analysis shows what Hugo Claus did with transforming of the novel into a play providing many changes in the work content and adding some characters. Hugo Claus's play, however, when compared with the novel omits some direct references to the Flemish nationalism, which significantly changed the overall tone of the work. Thus we can conclude that in this adaptation Hugo Claus didn't place such significant emphasis on the nationalistic tone of the work in comparison the novel version.

Keywords

Thyl Uilenspiegel, Hugo Claus, Charles de Coster, Flemish literature

Abstract

Het doel van deze scriptie was het fenomeen van het personage Tijl Uilenspiegel in de context van de Vlaamse literatuur na het jaar 1867 te beschrijven. Het richt zich op de vergelijking van twee werken uit de Vlaamse literatuur – de roman van Charles de Coster *De legende van Tijl Uilenspiegel* uit het jaar 1867 en zijn bewerking tot een toneelstuk door Hugo Claus uit 1965. Ik probeerde voornamelijk de invloed van de Vlaamse beweging en de boodschap die hieruit voortvloeit in de twee werken te onderzoeken.

In het eerste hoofdstuk heb ik de middeleeuwse stof rond het personage van Tijl Uilenspiegel en de belangrijke werken tussen de jaren 1867 en 1965 behandeld. In daaropvolgende hoofdstukken heb ik de maatschappelijke en politieke omstandigheden van de Vlaamse beweging in de 19de eeuw en de eerste helft van de 20ste eeuw omschreven. Ook heb ik naar de biografieën van van Charles de Coster en Hugo Claus gekeken. Vervolgens heb ik de roman *De legende van Tijl Uilenspiegel* op twee niveaus geanalyseerd – de literaire analyse en het voorkomen van de kenmerken van het Vlaamse nationalisme. Deze twee niveaus heb ik later met het toneelstuk van Hugo Claus vergeleken.

In de literaire analyse heb ik de inhoud, de vertelsituatie, de tijd, de ruimte, de personages en de motieven van de roman onderzocht. In de analyse van het voorkomen van de verwijzingen naar het Vlaamse nationalisme, heb ik deze verwijzingen in twee groepen verdeeld– de directe (het voorkomen van het woord Vlaanderen en alle varianten van het woord Vlaams) en de indirecte (de impliciete verwijzingen naar het Vlaamse nationalisme).

Door deze analyse wordt duidelijk dat Hugo Claus de inhoud op verschillende manieren veranderde en enkele personages toevoegde. Deze veranderingen maakte geen groot verschil uit op het literaire niveau van het werk. Toch heeft hij sommige belangrijke directe verwijzingen naar de Vlaamse beweging weggelaten. De Vlaams nationalistische boodschap van de roman van Charles de Coster wordt dus niet in het toneelstuk van Hugo Claus te sterk benadrukt.

Sleutelwoorden

Tijl Uilenspiegel, Hugo Claus, Charles de Coster, Vlaamse literatuur

Inhoud

1. INLEIDING.....	9
2. HET VERHAAL VAN TIJL UILENSPIEGEL.....	11
2.1. DE MIDDELEEUWSE STOF	11
2.2. TUSSEN DE COSTER EN CLAUS	15
3. CHARLES DE COSTER EN DE VLAAMSE BEWEGING	18
3.1. DE VLAAMSE BEWEGING ROND 1867	18
3.2. CHARLES DE COSTER	22
4. CHARLES DE COSTER: DE LEGENDE VAN UILENSPIEGEL	26
4.1. LITERAIRE ANALYSE.....	26
4.1.1. <i>Inhoud en opbouw</i>	26
4.1.2. <i>Vertelsituatie</i>	30
4.1.3. <i>Tijd</i>	31
4.1.4. <i>Ruimte</i>	31
4.1.5. <i>Personages</i>	32
4.1.6. <i>Motieven</i>	35
4.2. KENMERKEN VAN HET VLAAMSE NATIONALISME	36
5. HUGO CLAUS EN DE VLAAMSE BEWEGING TUSSEN 1945 EN 1970.....	41
5.1. DE VLAAMSE BEWEGING TUSSEN 1945 EN 1970	41
5.2. HUGO CLAUS	44
6. HUGO CLAUS - DE LEGENDE VAN TIJL UILENSPIEGEL	49
6.1. LITERAIRE NIVEAU	49
6.2. KENMERKEN VAN HET VLAAMSE NATIONALISME	53
7. BESLUIT	57
8. BIBLIOGRAFIE.....	59

1. INLEIDING

In de Vlaamse literatuur zijn in de loop der tijd vele werken verschenen rondom het personage van Tjil Uilenspiegel. Twee van deze werken zijn op een bepaalde manier met elkaar verbonden. Namelijk de roman van **Charles de Coster** (1867) en het toneelstuk van **Hugo Claus** (1965). Deze verbondenheid is gebaseerd op de bewerking van de roman van Charles de Coster bijna 100 jaar later door de eveneens Vlaamse schrijver Hugo Claus.

De cruciale vraag is, wat de politieke en maatschappelijke aanleiding was voor De Coster om dit personage in die tijd voor zijn werk te kiezen. Was er een bepaalde invloed van historische omstandigheden die in verband gebracht kunnen worden met het ontstaan van het werk? Wat was eigenlijk de boodschap van het boek? Gaat de boodschap van de romanversie niet verloren in het toneelstuk van Hugo Claus? Wat is de relatie tussen de roman en het toneelstuk? Hebben beide hetzelfde thema? Aangezien het personage van Tjil Uilenspiegel niet alleen in deze twee werken voorkomt, vind ik het ook erg interessant de andere bewerkingen van het thema van Tjil Uilenspiegel onder de loep te nemen.

Het doel van het onderstaande onderzoek is het fenomeen van het Tjil Uilenspiegelthema te bestuderen in de context van de Vlaamse literatuur na het jaar 1867 met aandacht voor de roman van Charles de Coster *De legende van Tjil Uilenspiegel* en het gelijknamige toneelstuk van Hugo Claus.

De tweede helft van de 19e eeuw staat in het teken van de Vlaamse beweging, die bestaat uit verschillende verenigingen en losse individuen. Deze richtte zich op de emancipatie van het Vlaamse volk in de context van België. De literatuur speelt hierbij een belangrijke rol. Wat in deze kwestie paradoxaal is, is dat het boek (geschreven door een Franse schrijver en uiteraard in het Frans) van groot belang was in de literatuur van de Vlaamse beweging. In de jaren 60 duikt er een ander boek op, geschreven door de Vlaamse auteur Hugo Claus.

Om deze twee werken te kunnen vergelijken, is het nodig om een analyse van enkele kenmerken te maken. De analyse ga ik op twee niveaus maken. Eerst ga ik het literaire niveau van de roman analyseren, namelijk de inhoud, de vertelsituatie, personages, tijd, ruimte, motieven en het thema. Deze literaire elementen ga ik vervolgens met het toneelstuk vergelijken. De literaire analyse zal ik op basis van het boek *Literaire mechaniek* (Boven &

Dorleijn, 2003) maken, maar de grond van de scriptie is gebaseerd op een persoonlijke literaire analyse. Het tweede niveau is de invloed van politieke en maatschappelijke omstandigheden op het werk te analyseren. Ik zal in dat verband de verwijzingen naar de Vlaamse beweging in de roman van Charles de Coster aangeven en deze vergelijken met het toneelstuk van Hugo Claus. Ik ga van de veronderstelling uit dat Hugo Claus sommige passages moest vereenvoudigen, samenvoegen of weglaten om de veelomvattende roman naar het toneelstuk te transformeren.

Aangezien de versie van Hugo Claus de verwerking is van de roman van Charles De Coster, is het heel waarschijnlijk dat bepaalde elementen van de structuur bv. tijd en ruimte overeenkomstig zullen zijn. De vergelijking zal dus op basis van heel geringe verschillen uitgevoerd worden en bij de beoordeling zal de klemtoon op de rol van de Vlaamse beweging gelegd worden.

De analyse en de vergelijking zullen niet naar de middeleeuwse bewerkingen van de stof verwijzen, maar ze zullen zich direct op de twee werken richten. De middeleeuwse stof mag echter niet achterwege blijven. Het is belangrijk om ook alle andere werken met dit thema hierbij te vermelden.

Uiteindelijk klinkt de centrale vraag als volgt: Hoe verschillen de boodschappen van beide boeken van elkaar? In de scriptie wordt ook gezien in hoeverre de politiek van de Vlaamse beweging en de historische context zelf de literatuur beïnvloed heeft.

Deze scriptie onderzoekt de verschillen in de bewerking van het Uilenspiegelthema van twee verschillende auteurs Charles De Coster en Hugo Claus. Hierbij ligt de focus op de boodschap van het boek op basis van de literaire analyse van beide teksten. De belangrijke vraag is of de boodschap van de versie van De Coster ook bij de bewerking van het thema door Claus verder leeft.

Dit onderzoek wil ook laten zien in hoeverre het thema onder invloed van tijd en politieke omstandigheden veranderd is.

2. HET VERHAAL VAN TIJL UILENSPIEGEL

Hoewel deze scriptie is geconcentreerd op het thema van Tijn Uilenspiegel bij de twee auteurs Charles de Coster en Hugo Claus, is het noodzakelijk om een korte schets te maken van andere werken over deze thematiek. Ik zal in de onderstaande hoofdstukken de middeleeuwse stof onder de loep nemen en een overzicht over de belangrijke werken van Tijn-Uilenspiegelthematiek tussen de jaren 1867 en 1965 maken.

2.1. De middeleeuwse stof

Narren zijn symbolen van de waarheid. De hofnarren waren niet alleen grappenmakers of komieken maar ze hadden hun specifieke functie aan het hof van de koning. De nar was raadgever, biechtvader, en soms ook de vriend van de koning. (Koláček, 2007, p. 7)

De Nederlandse schrijver en filosoof **Desiderius Erasmus** zegt al over de narren in zijn boek *Lof der zotheid*, dat alleen narren door middel van grapjes tegen een koning kunnen zeggen wat alle anderen aan het hof niet hardop durfden te zeggen (Koláček, 2007, p. 8).

Tijn Uilenspiegel is niet de hofnar maar hij is toch degene die de waarheid onthult. We kunnen ook niet zeggen dat het oorspronkelijk om een positief personage gaat. **Paul Verhuyck** beschrijft hem als een “*antipathieke, enge bedrieger, egocentrisch, vrolijke hansworst, maar een kwaadaardige genius*”, die geen solidariteit kent (Verhuyck, 2009, p. 79). De geromantiseerde bewerking van de personage van Tijn Uilenspiegel door Charles de Coster heeft dus weinig van doen met de oorspronkelijke middeleeuwse versie van deze held (Plij, 2007, p. 546).

Het verhaal van Tijn Uilenspiegel komt oorspronkelijk niet uit Vlaanderen maar uit Duitsland. Tijn is een Nedersaks uit het dorpje Kneitlingen bij Braunschweig. De oudste druk van Tijn Uilenspiegel komt uit Straarsburg en is van 1515. Het gaat om een verhaal uit één van

de zogenaamde *volksboeken*¹ (Vehuyck, 2009, p. 78).

We kunnen van mening zijn dat de eerste verhalen van Tijl Uilenspiegel stammen uit de 14de eeuw maar ze werden mondeling overgeleverd. Na de uitvinding van de boekdrukkunst werd het verhaal uit Duitsland naar andere landen van Europa verspreid. (Koláček, 2007, p. 234) De belangrijke rol in de internationalisering van het verhaal van Tijl Uilenspiegel speelt een drukkerij in Antwerpen, waar andere uitgaven in het Vlaams, Engels en Frans werden gedrukt. (Vehuyck, 2009, p. 79).

Het aantal verhalen varieert van 92 tot 98. We kunnen ook een paar uitgaven vinden die 102 snakerijen bevatten. De eerste editie in het hollandsch verscheen in 1612 door **Jacob van der Hoeven** met als titel *Historie van Thijl Wlenspiegel* en bevatte 50 verhalen van Tijl Uilenspiegel. (Nog iets historisch bibliografisch betrekkelijk Tijl Uilenspiegel, 1886, p. 277)

De onderzoekers en wetenschappers breken al jaren hun hoofd over het werkelijke voorbeeld van de literaire personage van Tijl Uilenspiegel. De persoon met de naam Tijl Uilenspiegel komt uit het dorpje Kneitlingen bij Braunschweig. De historici spreken over een jonge man die grappige daden verrichtte rond Kneitlingen. De Tsjechische historicus **Luboš Koláček** (Koláček, 2008) polemiseert over de afkomst van Uilenspiegel. Hij denkt dat Uilenspiegel een speciale persoon moest zijn met speciale genen. Dat betekent volgens Koláček, dat zijn vader een rijke edelman kon zijn en zijn moeder waarschijnlijk een arme dorpsbewoonster. Het bewijs van het leven van Tijl Uilenspiegel zou een grafsteen in Mölln zijn maar deze grafsteen komt uit de eerste helft van de 17de eeuw. Het is mogelijk dat er vroeger een oudere versie van de grafsteen op deze plaats stond en dat deze later werd verwisseld, maar dit zijn slechts vermoedens van historici (Koláček, 2007, pp. 229-230).

¹ volkvolksboek -“Verzamelnaam voor al het eenvoudige drukwerk uit de late Middeleeuwen en de daarop volgende eeuwen (de zgn. blauwboekjes). De term volksboek stamt oorspronkelijk uit de Duitse romantiek en impliceert een negatief waardeoordeel (triviaalliteratuur). Tot voor kort hanteerde men een ruime definitie van het begrip volksboek: een goedkope herdruk van een, deels door haar inhoudelijke waarde, deels door toeval al eeuwen bestaande tekst op slecht papier, geïllustreerd met versleten houtsneden die vaak niet (meer) bij de tekst pasten en die alleen bestemd was voor de onderste lagen van de bevolking.” (Bork & Struik, 2002)

De naam van Tijn Uilenspiegel is ook op verschillende manieren te verklaren. Bijvoorbeeld op symbolisch gebied wordt Tijn Uilenspiegel vaak met zijn twee attributen de uil en de spiegel verbonden. De uil als een symbool van de vogel van Minerva - dus het symbool van wijsheid - en de spiegel als een attribuut van iemand die het ware beeld van de maatschappij kan tonen. De oudste omslag van Tijn Uilenspiegel uit 1515 bevat ook beelden van een uil en een spiegel. De betekenis van het woord spiegel kan ook verwijzen naar de Nederduitse term spiegel, die ook voor het achterste van dieren werd gebruikt. Op de oudste Vlaamse en Franse uilenspiegeldruk wordt een jongen afgebeeld die achter zijn vader op een paard zit met ontbloot achterwerk. Het woord spiegel kan ook samenhangen met het oude middeleeuwse genre spiegel of speculum (Vehuyck, 2009). Spiegels waren didactisch-moraliserende literaire teksten uit de middeleeuwen. Het doel van deze teksten was de kennis van de mens te vergroten in bepaalde onderwerpen zoals geschiedenis, theologie en zedenleer. Het ging bijvoorbeeld over *Spiegel historiael* van **Jacob van Maerlandt** of *Der Leken Spieghel* van **Jan van Boendale** (Bork & Struik, 2002). Deze verklaring van het woord spiegel blijkt legitiem te zijn, want de verhalen van Tijn Uilenspiegel schetsen ook een moraliserend beeld van de maatschappij.

De auteur van het oorspronkelijke Tijn-Uilenspiegelverhaal bleef tot 1973 onbekend. In dit jaar verscheen het boek *Forschungsgeschichte* van **Peter Honneger** waar deze Zwitserse onderzoeker zijn theorie aan de wetenschappelijke discussie toevoegde. Hij ontdekte dat de eerste letters van de eerste strofen van het verhaal van Tijn Uilenspiegel een naam vormen. Hij werkte met een druk die ouder bleek te zijn dan de oudste bekende druk van dit verhaal namelijk uit 1510-1511.

Het zogenoemde *acrostichon*² onthulde de letters ERMANB wat naar de tolschrijver **Herman Bote** kan verwijzen. Het enige probleem is dat het boek in het Hoogduits is geschreven, terwijl andere boeken van deze auteur in Nederduits zijn geschreven. Het is dus nog steeds mogelijk om over de auteur te speculeren (Vehuyck, 2009, p. 87).

² acrostichon - "Gedicht waarvan de beginletters of -woorden van de verzen of de strofen samen een woord, naam of zin vormen, dikwijls bedoeld als allusieve hulde aan de dichter of aan de bestemming van het gedicht" (Gorp, 1998, p. 19).

Volgens **Paul Verhuyck** (Verhuyck, 2009) stoelen de grappen van Tijl Uilenspiegel op twee poten: taalspel en scatologie. Wat taal betreft, speelt Uilenspiegel vaak met de interpretatie van een bepaald woord. Hij gebruikt foute synoniemen of hij verklaart het woord zo letterlijk mogelijk. Verhuyck voert als voorbeeld het verhaal aan waar Uilenspiegel hop moet koken. Natuurlijk kookt hij eindelijk een hond die Hop heet.

Behalve taalspel slaan de grappen van de middeleeuwse Tijl Uilenspiegel op het vulgaire gebruik van de menselijke excrementen. Hij produceert in bijna alle verhalen hopen drek als wraak of als grapje.

Paul Verhuyck voegt hier ook aan toe, dat in de inhoud van Tijl-Uilenspiegels verhalen de zogenoemde *epische concentratie*³ te herkennen is. Het gaat om traditionele vertelmotieven die in de dertiende eeuw al in de andere werken werden gebruikt. De bestaande motieven werden opnieuw verteld in verband met verschillende personages en één van hem was Tijl Uilenspiegel. Verhuyck noemt één verhaal waar Tijl Uilenspiegel alle ziekten door bedrog genas. Hij zei dat hij de ziekste persoon in het ziekenhuis zou verbranden en alle patiënten waren plotseling gezond.

Carry van Bruggen (Bruggen, 1919, p. 221-223) voegt ook een ander voorbeeld toe. Het verhaal waar Tijl Uilenspiegel een kunstwerk voor landgraaf van Hessen schildert dat volgens hem alleen de wettig geborene kan zien. Er is eigenlijk geen kunstwerk maar alleen een grauw doek, maar alle mensen aan het hof van landgraaf willen de wettige geborene zijn en daarom liegen ze dat ze het kunstwerk kunnen zien. Alleen de hofnarrin erkent dat er een grauw doek aan de muur hangt. Dit thema kunnen we ook vinden bij de Deense schrijver H.C. Andersen, die dit heeft overgenomen in zijn sprookje *De Nieuwe kleeren van den Keizer*. In plaats van de hofnarrin speelt het kind hier de rol van de waarheidspreker. *‘Dit maakt het Uilenspiegel-avontuur tot iets universeels, iets van alle tijden, bedoelt ook Andersen het gebrek aan zelfvertrouwen, aan persoonlijk inzicht, samenhangend met menschenvrees en*

³ epische concentratie of epische verdichting - “Het toeschrijven van daden en gebeurtenissen aan één persoon die in feite door anderen verricht c.q. aan anderen overkomen zijn. In de middeleeuwse literatuur kwam met name rond de persoon van Karel de Grote epische concentratie voor in het 12e- en 13e-eeuwse chanson de geste” (Bork & Struik, 2002).

autoriteitenvereering, (collectiviteits-instinct) aan te toonen. (Bruggen, 1919, p. 223)'

2.2. Tussen De Coster en Claus

Zoals al eerder vermeld is, vormen de twee literaire werken De legende van Tijn Uilenspiegel van Charles de Coster en het toneelstuk van Hugo Claus de belangrijke uitgangspunten van deze scriptie. De roman van De Coster betekent een grote breuk in het Vlaamse bevattingsvermogen van het verhaal van Tijn Uilenspiegel. De middeleeuwse Tijn Uilenspiegel heeft een andere betekenis dan Tijn Uilenspiegel van De Coster. Ik ga nu sommige andere werken bespreken die dit thema bewerken onder invloed van De Costers roman.

Antoon Moortgat schreef in 1903 een toneelstuk *Uilenspiegel: heldenspel in vijf bedrijven* als een naïef - katholiek volksdrama drama (Spillebeen, 1991, p. 110). Hij behield de tijd van strijd tegen Spanje (16de eeuw) en hij voegde aan het eind van het verhaal een uitroep van het volk over de vrijheid in Vlaanderen toe, na de aankomst van Tijn Uilenspiegel (Beyen, 1998, pp. 40-41).

'De lucht ging open en toe, zoo snel schoten de bliksemschichten achter elkaar uit het zwangere zwerk, en rusteloos volgde donderslag op donderslag met gebulder en gebrom. En 't regende zoodanig, dat de eene druppel den anderen voorbijviel. (Bruylants, 1904, p. 3)' Met deze woorden begint de roman van **Jan Bruylants** *Tijn Uilenspiegel in Vlaanderen* (1904). De Antwerpse gemeenteambtenaar en journalist Jan Bruylants liet zijn held in de 18de eeuw geboren worden. Uilenspiegel is in deze versie een bezieler van het katholieke, conservatieve verzet tegen de Franse revolutionairen (Beyen, 1998, p. 41). Bruylants veranderde ook de namen van de hoofdpersonages: de moeder van Uilenspiegel heet Anna (Soetke in de oorspronkelijke versie) en Katelyne - de vriendin van de familie heet Nele. *'De oude Nelle, de heks van 't woud, die de macht der kruiden kende om dieren en ook menschen te genezen, en in het boek der toekomst lezen kon* (Bruylants, 1904, p. 4).' Volgens Marnix Beyen (Beyen, 1998, p. 42) was het Groot-Nederlandse motief sterker bij Bruylants dan bij De Coster. In de roman *Tijn Uilenspiegel in Vlaanderen* is ook het romantische verrijzenismotief vanaf het begin aanwezig wat in de Coster's versie alleen aan het eind van de roman tot uitdrukking komt.

Na de Eerste Wereldoorlog verschenen literaire bewerkingen van Tijl Uilenspiegel waarin deze held als een soldaat optreedt. **Jan Bruylants** schreef de roman *Tijl Uilenspiegel aan het front en onder de Duitschers* (1921), en er verschenen ook andere werken zoals *Thijl Sperreman* (1927) van **René Vermandere** (Beyen, 1998, p. 54) en *De Nieuwe Uilenspiegel in tien boeken of de jongste incarnatie van den scharlaken Thijl* (1920) van **Herman Teirlinck** (Weisgerber & Rutten, 1988, p. 174).

In de jaren 1925 en 1930 verschenen twee toneelstukken *Tijl I* en *Tijl II* van **Anton van de Velde** waarin Tijl als symbool staat voor de traditionele katholieke waarden (Spillebeen, 1991, p. 111). In eerste toneelstuk *Tijl* is een satire op de laksheid van de leiders van de Vlaamse beweging geuit. Tijl Uilenspiegel treedt in dit werk als een Willem Tell zonder de ‘naïve’ eensgezindheid op en het slot is een oproep tot besluitvorming en doorzettingsvermogen. In *Tijl II* wordt opgeroepen om vanuit individuele overtuiging te promoveren tot ‘volkse gemeenschapsdaad’ (Weisgerber & Rutten, 1988, p. 386). In *Tijl II* trad de zoon van Tijl Uilenspiegel als een hoofdpersoon op en hij streed tegen een Amerikaanse jood John, wat uiteraard ook als een antisemitisch motief werd beschouwd (Beyen, 1998, p. 62).

Sommige auteurs concentreerde zich op de personage van Nele - Tijls liefde. Ze was voor de katholieke kringen acceptabeler dan Tijl. In *Scharlaken Thijl* van **Herman Teirlinck** blijft Nele Weesgegrootjes bidden. In *De speelman en zijn zoon* (1941) van **Jeanne de Bruyn** wordt Nele voorgesteld als het introverte complement van Tijl Uilenspiegel en blijkt ze belangrijker in de Vlaamse strijd te zijn dan Tijl zelf. De liefde tussen Tijl en Nele werd gethematiseerd door **Joos Florquin**. Tussen 1942 en 1944 verschenen in het weekblad Nieuwe Vlaanderen brieven van Tijl aan Nele. Deze brieven werden later onder titel *De Lente van het hart* uitgegeven (Beyen, 1998, pp. 69-70).

Zoals later in het hoofdstuk 5.1. *De Vlaamse beweging tussen 1945 en 1970* wordt beschreven, staat de geschiedenis van België tijdens de Tweede Wereldoorlog in het teken van de collaboratie met de Duitsers. Deze collaboratie komt ook naar voren in sommige bewerkingen van het verhaal van Tijl Uilenspiegel. Bijvoorbeeld in het werk van **Jan H. Eekhout** *De waarachtige historie van Tijl Uilenspiegel in Vlaanderen* (1940) dat Vlaams-nationalistische en nationaal-socialistische sympathieën bevat (Beyen, 1998, p. 72).

De thematiek van Tijl Uilenspiegel was ook niet vreemd voor de Duitsers tijdens de

Tweede Wereldoorlog. **Ilse-Marie Bostelmann** verdedigde in 1940 het doctoraat aan de Hamburgse Universiteit over de ontwikkeling van de Neder-Duitse Uilenspiegel in de Nederlanden. De personage van Tijn Uilenspiegel treedt hier op als een symbool van de Germaanse strijd tegen Spanje (Romanentum). In het werk van **Peter Ostens** *Till ist wieder im Lande* (1940) wordt Tijn daarentegen voorgesteld als een modellid van de Hitler-Jugend (Beyen, 1998, p. 87).

Tussen 1951 en 1953 verscheen een interessante bewerking van Tijls Uilenspiegelverhaal door **Willy Vandersteen**. In het weekblad *Kuifje* verscheen een strip *De geschiedenis van Tijn Uilenspiegel*. Het nationalisme speelt in deze bewerking een grote rol, het religieuze element komt daarentegen niet aan bod (Behiels, 2011).

Tenslotte heeft **Hugo Claus** in 1965 voor de Leidse universiteit een toneelstuk *Tijn Uilenspiegel* geschreven.

3. CHARLES DE COSTER EN DE VLAAMSE BEWEGING

De negentiende eeuw stond in Europa in het teken van de nationalistische bewegingen. In Tsjechië uitte dit zich bijvoorbeeld in de strijd tegen de Duitse soevereiniteit in de Tsjechische cultuur en het maatschappelijke leven, in Scandinavië streefde de Noorse intellectuele elite naar het oprichten van een onafhankelijke staat aan Zweden. In de Zuidelijke Nederlanden ging de nood van nationalistische tendenties hand in hand met de stichting van de Belgische staat in 1830 en de twee taalgebieden - Frans en Nederlands. De literatuur speelde in die tijd een belangrijke rol. Schrijvers en journalisten waren de stem van het volk.

In de onderstaande hoofdstukken probeer ik kort de omstandigheden van het ontstaan van de Vlaamse beweging en de situatie in het Belgische literaire en maatschappelijke leven rond het jaar 1867 te beschrijven. Ik ga ook het leven van Charles de Coster en zijn rol in de Vlaamse beweging bespreken met aandacht voor de roman *De legende van Tjil Uilenspiegel*.

3.1. De Vlaamse beweging rond 1867

De oorsprong van de nationalistische tendenties in de Zuidelijke Nederlanden is al in de tijd van de Verlichting te vinden. Het hing samen met een proces van verfransing van de centrale administratie in het Zuiden in de loop van 17de eeuw, dat tot de dominante positie van het Frans in alle aspecten van het maatschappelijke leven in dit gebied leidde. Het verlangen naar een nationale identiteit en heropleving van de volkstaal begon onder invloed van de verlichtingsidealen in de 18de eeuw (Couttenier, 1998, p. 1940).

De idealen van de Verlichting, namelijk het verlangen naar de soevereine federale nationale staat met een zelfstandige moedertaal en een onafhankelijke cultuur leidden in de Oostelijke en Zuidelijke Nederlanden die in die tijd tot de Habsburgse rijk behoorde tot maatschappelijke onrust. In het revolutiejaar 1789 probeerden de Zuidelijke Nederlanden het bestuur in handen te krijgen. De Brabantse revolutie van dit jaar was een eerste poging om eigen autonomie te verwerven. Beide pogingen mislukten, maar deze gebeurtenissen zijn goede voorbeelden van de maatschappelijke toestand van de 18de eeuw (Velthoven, 2012, p. 18).

De taalkwestie stond ook centraal in de tijd van politieke onrust. In het jaar 1788 schreef **Jan B. Verlooy** zijn werk *Verhandeling op d'onacht der moederlyck tael in de Nederlanden*, waar hij het Nederlands de taal van de vrijheid noemde. Het is mogelijk om te concluderen, dat deze uitspraak ook een politieke motivatie had. De taal werd ook in andere staten van Europa na de Franse revolutie als een middel van de legitimiteit van de nieuwe staat gebruikt (Wever, 1999) (Velthoven, 2012, p. 21-22).

De nationalistische gedachten werden in de literatuur weerspiegeld. In tegenstelling tot de 17de-eeuwse letterkunde die vooral op vertalingen van Franse toneelstukken en poëzie was geconcentreerd, ontstond in de tijd van de Verlichting, zelfstandige literatuur met het nationale thema. Voorbeelden van dit soort literatuur zijn te vinden bij auteurs als **David de Simpel**, **Pieter J. Robyn** en **Frans D. van Daele**. De werken van deze auteurs bevatten de lofprijzing van de deugden van Belgen, de oriëntatie op de Nederlandse schrijvers en het afstand van de Franse literatuur en de Franse Poëtica (Couttenier, *Literatuur en Vlaamse Beweging. Tot 1914*, 1998, p. 1941).

Tussen de jaren 1795 en 1814 werden de Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk onder leiding van Napoleon Bonaparte ingelijfd. Na de slag bij Waterloo werd dit gebied in 1815 met het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden herenigd en Nederlands werd door koning Willem I. als de officiële nationale taal ingevoerd. Deze stap werd niet goed door de Franstalige elites geaccepteerd en deze groep was niet in de strijd tegen autoritaire reformen van Willem I. alleen (Velthoven, 2012, pp. 24-28). De conservatieve katholieken aanvaardden ook niet dat de katholieke kerk in tegenstelling tot de protestanten haar macht verloor en de liberalen eisten burgerlijke vrijheden. Deze ontevredenheid leidde tot de Belgische revolutie in het jaar 1830 en tot de stichting van de zelfstandige staat - België (Wever, 1999).

De Belgische revolutie betekende een grote breuk voor de Vlaamse literatuur en taal. Voor 1830 werden termen als Nederduits of Nederlands voor de taal van de Zuidelijke Nederlanden gebruikt. In de nieuwe staat ontstond de zelfstandige cultuur van de Vlamingen met hun eigen taal - Vlaams (Berg & Couttenier, 2009, str. 293).

Toch werd Vlaams meer als volkstaal beschouwd en Frans bleef steeds de administratieve hoofdtaal. Dit leidde tot de pogingen van de Vlaamse intellectuelen om de volkstaal weer tot leven te wekken en het verlangen naar een nationale identiteit bracht de historici en kunstenaars ertoe een nationale literatuur op te bouwen. In de eerste fase tot 1847

werd de Belgische identiteit in de beide landstalen parallel opgebouwd. De Vlamingen werkten op dezelfde manier aan de emancipatie van de nieuwe staat als de Franstaligen. In deze periode was er dus geen sprake van een strikte barrière tussen de Franstalige en Vlaamse literatuur (Couttenier, *Nationale beelden in de Vlaamse literatuur van de negentiende eeuw*, 1999, p. 61).

In die tijd ontstonden de literaire verzetsgroepen van Vlaamsgezinde taalminnaars zoals *De Olijftak* in Antwerpen, *Met Tijd en Vlijt* in Leuven, *Maetschappy tot bevordering van de Nederduitse Tael-en Letterkonden* in Brussel en *De Tael is gan(t)sch het Volk* in Gent (Wever, 1999). Het doel van deze instituties was de nationaal geïnspireerde beoefening van de letteren te stimuleren. Van de belangrijke personages van de eerste periode van de Vlaamse beweging kunnen we bijvoorbeeld **Jan F. Willems** en **Jan-Baptist David** noemen. Ze legden de basis van het filologisch tijdschrift *Belgisch Museum* en organiseerden Nederlandse congressen in België. De oprichting van de *Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen* in 1839 speelde ook een belangrijke rol in het onderzoek van oude letteren. Willems gaf er in 1834 zijn nieuwe versie van *Reinaert* uit en **Ferdinand A. Snellaert** kwam met edities van *Jacob van Maerlant* en *Jan van Boendale*. Willems en Snellaert waren ook de auteurs van de eerste grote Belgische literatuurgeschiedenis *Verhandeling over de Nederlandsche dichtkunst in België* (Couttenier, *Literatuur en Vlaamse Beweging. Tot 1914*, 1998, p. 1943).

In 1838 verscheen de historische roman *De Leeuw van Vlaanderen* door **Henrik Conscience** waar hij het verhaal van de Guldensporenslag vertelt. Het boek is in het Vlaams geschreven maar het is geen anti-Belgisch boek. Het boek is meer bedoeld als een boodschap aan Frankrijk dat ze België niet meer kan inlijven (Rynck, 2011, p. 29).

Vanaf 1840 werd er meer aandacht aan de Vlaamse eigenheid besteed. Deze verandering in de beschouwing van de nationale identiteit werd door de Duitse filosofie in het bijzonder door **J.G. Herder** beïnvloed. De zelfstandige natie was volgens Herder een eenheid van de etnische kenmerken, gemeenschappelijke geschiedenis, afstamming, religie en taal (Couttenier, *Literatuur en Vlaamse Beweging. Tot 1914*, 1998, p. 1946). De Vlaamse intellectuele elite begon zich meer op de traditionalistische elementen, oude taal en traditionele godsdienstigheid (de katholieke kerk) te concentreren (Couttenier, *Nationale beelden in de Vlaamse literatuur van de negentiende eeuw*, 1999, p. 62).

Na 1847 kregen de idealen die tot nu toe alleen in de literatuur werden weerspiegeld,

de vorm van politieke strijd. Vlamingen vormden twee grote politieke groepen van liberalen en katholieken. De positie van deze twee formaties was nog veel te zwak en de politici waren niet erg succesvol, omdat ze hun eisen niet goed konden formuleren (Velthoven, 2012, p. 55). De oorzaak van deze politieke mislukking had veel redenen. De twee politieke entiteiten, katholieken en liberalen, waren in het midden van de 19de eeuw de enige mogelijke partijen die de staat konden representeren. Het kiesrecht was gebaseerd op het meerderheidsstelsel dat geen kans aan de nieuwe partijen gaf. De politiek was ook in België heel elitair. Dit betekende dat alleen rijke en meestal Fransgezinden tijdens de verkiezingen konden stemmen. De politieke kwesties van de vroegere partijen waren ook niet gericht op de bredere massa, die geen grote betekenis aan de Vlaamse beweging hechtte (Wever, 1999).

Het politieke engagement van de Vlaamse beweging bracht de verschillen in de interpretatie van geschiedenis van cultuurnationalisme in België na 1830. Deze tendenties kan men voornamelijk in historische romans zien waar thema's van de vaderlandse geschiedenis in fictie werden bewerkt. Henrik Conscience beschreef bijvoorbeeld in zijn boek *In 't Wonderjaer* (1566) de vrijheidsstrijd met veel aandacht voor liberaal-katholieke kenmerken, **Jan J. de Laet** benadrukte de antikatholieke zin in *Het huis van Wesenbeke*. Deze literaire fictie in de literatuur kreeg ook veel kritiek binnen de Vlaamse beweging b.v. door **Pieter F. van Kerckhoven**. Er bestonden ook pogingen van een gematigd realisme in de jaren 60 bij auteurs als **Domien Sleecx** en **August Snieders** (Couttenier, *Literatuur en Vlaamse Beweging. Tot 1914*, 1998, p. 1947).

Zoals al eerder gezegd werd de Vlaamse beweging sterk verbonden met katholicisme. *De Westvlaamse School* en de priester en dichter **Guido Gezelle** speelde in de katholieke omgeving een belangrijke rol. In West-Vlaanderen ontstond na het jaar 1830 een traditie van Vlaamsgezinde priesters die invloed probeerden uit te oefenen op jonge intellectuelen op basis van identificatie van de Vlaamse natie met het katholicisme. Guido Gezelle was een van de priesters die meer aandacht op de religieus geïnspireerde taalopvattingen legde. Zijn traditionele beschouwing van de Vlaamse taal werd op de Vaderlandse Nederlandse taal (Duits) gebaseerd. Nederlands was volgens hem te conventioneel en rationeel en hij zag de rol van de taal als een deel van de etnische aard van de Vlaming en de katholieke godsdienst. Deze oude taal gebruikte hij in zijn poëzie (Couttenier, *Nationale beelden in de Vlaamse literatuur van de negentiende eeuw*, 1999, p. 67) in de bundels *Vlaemsche dichtoefeningen* en

Gedichten, gezangen en gebeden. Gezelle inspireerde de katholieke studentenbeweging na 1875, die hem vader van hun strijd noemde (Couttenier, *Literatuur en Vlaamse Beweging*. Tot 1914, 1998, p. 1948).

De Vlaamse beweging werd na 1880 steeds radicaler. De politici eisten zelfbestuur en een eentalig Vlaanderen op en het discours werd nu dus ook buiten de literatuur gevoerd. De hoofdpersonages van de radicale beweging waren **Albrecht Rodenbach** en **Hugo Verriest**. Het symbool van de radicale tendenties in de tweede helft van de negentiende eeuw werd het tijdschrift *Van Nu tot Straks* onder leiding van **August Vermeylen** (*De Vlaamse Beweging in de negentiende eeuw*, 2002).

De positie van de Franstalige Belgen lag in tegenstelling tot de Vlamingen een beetje moeilijk. De Frans-Belgische auteurs stonden altijd in de schaduw van hun grote broer Frankrijk. De oorzaak van deze slechte situatie voor de Franstalige literatuur in België is heel simpel te noemen - de taal. Parijs werd altijd als het dominante centrum van de Franse literatuur beschouwd en het literaire leven van België werd door de goedkope Franse importliteratuur beïnvloed. Brussel werd als de stad van illegale goedkope kopieën van Franse literatuur gezien. Deze situatie leidde tot een frustratiegevoel bij de Franstalige auteurs in België. Ze probeerden zich op de Germaanse mythe en de Vlaamse culturele traditie te concentreren om zich van Frankrijk te onderscheiden. Toch was het moeilijk voor de Frans-Belgische schrijvers om een literair succes te hebben (Berg & Couttenier, 2009, str. 298).

Ondanks de moeilijke positie van de Franstalige schrijvers kunnen we als voorbeeld van een succesvol literair werk *De legende van Tijn Uilenspiegel* van Charles de Coster noemen.

3.2. Charles de Coster

Charles de Coster werd in 1827 in München als een kind van *Augustin-Joseph De Coster* en *Anne-Marie Cartreul* geboren. Zijn vader werkte als intendant van graaf Charles Mercy d'Argenteau - aartsbisschop van Tyr (Laan, 1952).

De Coster had een Vlaamse vader en een Waalse moeder wat ook symbolisch kan staan voor zijn verdere culturele leven in het tweetalige België en natuurlijk voor zijn werk. (Beyen, 1998, p. 14)

De eerste jaren van zijn leven sleet de kleine De Coster in het paleis van de aartsbisschop in München, maar later verhuisden zijn ouders naar Brussel, waar het tweede kind van familie De Coster werd geboren. Zijn vader stierf vervolgens in Ieperen bij zijn broer en De Coster bleef in Brussel met zijn moeder bij haar zus (Denis, 1986).

De Coster genoot zijn opleiding aan Franstalige instellingen. Hij studeerde op de kostschool te Etterbeek en daarna bleef hij een lid van de bankmaatschappij *La Société Générale*. Hij werd zich er spoedig van bewust dat deze baan voor hem niet bevredigend was. Hij was meer geïnteresseerd in literatuur en hij voelde zich als een vreemdeling in de besloten kring van bureaucraten. Hij besloot verder te studeren aan de Université libre de Bruxelles (ULB) waar hij het diploma van kandidaat in de letteren behaalde (Denis, 1986, p. 8).

De studie aan de Brusselse universiteit speelde een belangrijke rol, niet alleen in de verruiming van De Coster's gezichtsveld. Hij kwam in contact met verschillende professoren en medestudenten van de in die dagen erg populaire stroming van het *jonge* of *radicale liberalisme*. Gerenommeerde professoren waren bijvoorbeeld professor in Franse literatuurgeschiedenis **Eugène Van Bommel** en de professor Vaderlandse geschiedenis **Jean-Jacques Altmeyer**. De ideeën van deze stroming waren voornamelijk verbonden met antiklerikale gedachten. Ze waren op de rechten van de arbeidersklasse gericht en pleitten bijvoorbeeld voor gratis basisonderwijs. Deze stroming had ook een zekere sympathie voor de Vlaamse zaak, maar niet met dezelfde intenties als het latere Vlaamse nationalisme. Ze wilde een krachtige staat tegen het imperialisme van Frankrijk in de tijd van Napoleon III opbouwen, dus de kwestie van gelijkschakeling van het Vlaams en het Frans stond niet centraal. Zoals gezegd was deze flandrofilie erg populair onder de Franstalige intellectuelen tussen 1830 en 1870 (Beyen, 1998, p. 15).

De antiklerikale gedachten waren voor Charles de Coster belangrijk, ook toen hij de school verliet. In 1863 werd hij lid van de zogenoemde atheïstisch-humanistische beweging *La Libre Pensée* of *Vrije Gedachte* van Brussel (Laan, 1952).

Hij begon in sommige dagbladen en tijdschriften bijdragen te leveren: het ging met name om twee verhalen *Les Frères de la bonne trogne* (*Brabantse legende*) in 1857 en *Légendes flamandes et Wallonnes* in 1857 (Denis, 1986, p.8).

Zijn grote belangstelling voor de Vlaamse en Germaanse elementen in België en Nederland bleek ook duidelijk uit zijn activiteiten voor het blad *Uylenspiegel* - *journal des*

ébats artistiques et littéraires van de kunstschilder *Félicien Rops* (Spillebeen, 1991, p. 108).

Het tijdschrift had geen bepaald politiek of artistiek programma, maar de naam blijkt in de context van De Costers werk heel verrassend. Waarom Rops precies deze naam koos is niet duidelijk. De verhalen van de middeleeuwse held Tijn Uilenspiegel waren niet onbekend in het België van die tijd. Er bestonden veel edities en vertalingen van de middeleeuwse verhalen maar de personage van Tijn Uilenspiegel had zeker niet dezelfde nationalistische kenmerken als hij later in de roman van De Coster kreeg. De keuze van deze naam kan ook verbonden zijn met de verklaring van Tijls naam - de uil als een symbool van wijsheid en de spiegel als maatschappijkritiek. (Beyen, 1998, p. 16). De bijdragen geschreven door De Coster droegen in het tijdschrift de stempel van de antiklerikale, humanistisch-democratische en anti-burgerlijke gedachten. Hij hield zich ook bezig met de Vlaamse zaak. Hij schreef artikels over de Vlaamse taaleisen en hij werd zich als democraat bewust van de noodzaak van twee gelijkgerechtigde talen in België (Spillebeen, 1991, p. 108).

Het is moeilijk te zeggen of de naam van het tijdschrift de oorspronkelijke reden was voor De Coster, om het boek over Uilenspiegel te schrijven. De fascinatie voor de middeleeuwse geschiedenis werd bij De Coster bevorderd door zijn vriend **Adolf Dillens**. Deze schilder reisde met De Coster door Zeeland en Vlaanderen en wekte in hem nieuwsgierigheid naar de 16de eeuw op, voornamelijk naar de strijd van de Nederlanden tegen Spanje (De Gids, 1896, p. 539). We kunnen alleen vermoeden dat de combinatie van interesse voor de Vlaamse zaak, de fascinatie voor de 16de eeuwse geschiedenis en het tijdschrift *Uylenspiegel* bij De Coster tot het schrijven van zijn opus *De legende van Tijn Uilenspiegel* leidde.

Toch was De Coster niet de eerste die de personage van Tijn Uilenspiegel vanuit Duitsland naar Vlaanderen haalde. Op de grafplaat van Jacob van Maerlant in Damme stond een uil met de woorden *Uyl en spieghel* afgebeeld. Hierdoor ontstond het geloof dat het om de grafsteen van Tijn Uilenspiegel ging en Damme werd vanaf dat moment met Uilenspiegel verbonden. Het is mogelijk dat de Uilenspiegel-editie uit 1835 door **Joseph O. Delepierre** ook ter inspiratie heeft gediend. Delepierre gebruikte de stad Damme als de sterfplaats van Uilenspiegel maar hij verplaatste ook de geboortestad van deze middeleeuwse figuur. Volgens hem werd Uilenspiegel in Knesselare vlakbij Brugge geboren en de verhalen speelden zich meestal in België af (Beyen, 1998, p.20).

De legende van Tijn Uilenspiegel (*La légende et les aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Uilenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandres et ailleurs*) verscheen op 31 december 1867. De datum was gekozen omdat het werk in aanmerking zou komen voor de Belgische Vijfjaarlijkse Staatsprijs. De Coster heeft de prijs toch niet gekregen en deze gebeurtenis was één van de reeks desillusies die hij met het boek beleefde (Spillebeen, 1991, p. 108).

Charles de Coster kwam naar alle waarschijnlijkheid te vroeg met zijn boek. Het werk werd pas na het overlijden van De Coster in 1880 bekend door de nieuwe generatie van de Fransschrijvende Vlamingen. Deze nieuwe stroming van Franstalige Vlaamse schrijvers met auteurs als **Emil Verhaeren**, **Maurice Maeterlinck** en **Georges Rodenbach** concentreerde zich namelijk op de taalkwestie in België en werd opgericht rondom het tijdschrift *La Jeune Belgique* (Berg & Couttenier, 2009, p. 299).

Behalve Tijn Uilenspiegel heeft De Coster ook andere werken gepubliceerd: *Le voyage de noce* uit 1872, *Le mariage de Toulet* uit 1879 en in 1894 werd de correspondentie met zijn liefde **Elise Spruyt** in het boek *Lettres a Elise* uitgegeven (Denis, 1986, p. 9). Toch bleef De Coster voornamelijk bekend door zijn Uilenspiegelverhaal.

Charles de Coster was niet alleen schrijver of journalist. Hij werkte als professor geschiedenis en Franse cultuur aan de Krijgsschool en bleef tot zijn dood tutor Frans aan de militaire school. Toch was zijn financiële situatie heel tragisch (Spillebeen, 1991, p. 108). Hij bleef tot zijn laatste dagen arm.

Hij woonde in een tweekamerflat boven een fruitwinkel. Hij bracht zijn laatste levensdagen in bed door en werd verpleegd door een arme oude vrouw die aan lupus leed. (Eekhoud, 1919, p.73).

Charles de Coster stierf in Elsene in 1879. Op zijn graf werd in 1927 een gedenkteken voor Tijn en Nele opgericht (Laan, 1952) .

4. CHARLES DE COSTER: DE LEGENDE VAN UILENSPIEGEL

In de onderstaande hoofdstukken ga ik de roman van Charles de Coster *De legende van Tijn Uilenspiegel* analyseren. Het doel van deze hoofdstukken is om het werk op twee manieren te beschrijven. Eerst ga ik het literaire niveau van de roman onderzoeken. Ik ga de inhoud, de vertelsituatie, de ruimte, de tijd, de personages en motieven onder de loep nemen. Het thema en de boodschap van de roman ga ik in een apart hoofdstuk behandelen met aandacht voor het verband tussen de roman en het Vlaamse nationalisme. De politieke boodschap van het werk zal het tweede niveau van mijn onderzoek zijn. Ik wil graag benadrukken dat alle termen van de literaire analyse, de verklaring van de literaire termen in het boek *Literair mechaniek* volgen (Boven & Dorleijn, 2003).

De twee niveaus ga ik vervolgens met het toneelstuk van Hugo Claus vergelijken.

4.1. Literaire analyse

4.1.1. Inhoud en opbouw

De roman *De legende van Tijn Uilenspiegel* begint met de *Voorrede van den uil*, het boek zelf is in vijf hoofdstukken (boeken) verdeeld.

In het voorwoord verwijt de uil de kunstenaars, uitgevers en de dichter, dat ze haar vergaten in het boek te vermelden ondanks dat ze altijd op de schouder van Tijn Uilenspiegel zit. Dat ze niet in het verhaal voorkomt heeft te maken met de verkeerde manier waarop de naam Tijn Uilenspiegel verklaard werd. Het is Uyl en Spiegel en niet Ulieden en Spiegel.

De uil is '*de treurigen, belachelijken vogel, een gebrilden schoolvos, een kermis-grappenmaker, een vriend der duisternis, dien men niet hoort vliegen en die doodt zonder dat men hem hoort komen, evenals de Dood.*' (De Coster, 1896, p. XIII)

De voorrede van den uil treedt in het boek als een soort moraal en verklaring van het boek op. Daarom zal ik dit deel later nog behandelen.

Het verhaal zelf begint met de geboorte van Tijn Uilenspiegel in Damme te Vlaanderen bij de familie van Klaas. Hij werd met een helm en met het zwarte teken geboren. De ouders van Tijn Uilenspiegel, Klaas en Soetkin, waren erg arm en daarom moest Klaas onwettig gaan

vissen. Daar ontmoette hij Lamme Goedzak. Lamme had problemen met zijn gezin, omdat zijn moeder en zusje hem sloegen. Hij hielp Klaas de vissen te houden en hij verdiende hier geld mee.

Toen Klaas thuiskwam, bracht Kathelijne, de vriendin van de familie, een nieuw bericht voor Klaas. Ze had in een voorteken gezien dat de zoon van Karel den Vijfde Philips geboren was.

Uilenspiegel werd ten doop gebracht en hij werd onderweg zes keer gedoopt. In de kerk kreeg hij de naam *Thijlbert*, wat betekent: ‘altijd ongedurig’.

De keizer Karel begon op een dag een strijd tegen het ketterse geloof. Hij gaf plakkatens uit, waarop hij schreef, dat een verrader de helft van het bezit van zijn slachtoffer krijgt, de keizer krijgt de rest van het bedrag.

Soetkin en Kathelijne waren op dit moment zwanger maar Kathelijne was bang, omdat ze niet getrouwd was. De zoon van Soetkin leefde niet lang en daarom adopteerde ze de dochter van Kathelijne, die de naam Nele kreeg.

Tijl groeit zorgeloos op als een pleziermaker en hij kon wel wat grappen uithalen. Hij bouwde bijvoorbeeld een kleine tent en ‘*hij riep dat een iegelijk er zijn tegenwoordig en toekomstig gezicht konde afgebeeld zien, in eene schoone lijste van hooi.* (De Coster, 1896, p. 41)’ Mensen kwamen de tent in en Tijl Uilenspiegel zei altijd iets raaks. ‘*En in stee van te zeggen in Vlaamsche sprake: “Ik ben Ulieden spiegel”, zei hij kortweg: “Ik ben Ulen spiegel”, gelijk tegenwoordig nog gezegd wordt in Oost- en West-Vlaanderen.* (De Coster, 1896, p. 43)’ Deze gebeurtenis verklaart eigenlijk hoe Tijl aan zijn bijnaam Uilenspiegel kwam.

Nele en Tijl bleven verliefd op elkaar, maar Tijl was ook altijd in andere vrouwen geïnteresseerd.

Philips, de zoon van koning groeide daarentegen op als een ziek en boos kind. Hij hield van wrede en waar mogelijk plaagde hij mens en dier. Hij trouwde met Maria van Portugal, maar hij was niet verliefd op haar en hij ‘*liet heur dikwijls alleen, om ketteren om hals te zien brengen* (De Coster, 1896, p. 63).’

In die tijd werd Gent door keizer Karel vernietigd en de processen tegen ketteren werden verscherpt. Tijl Uilenspiegel kwam ook in de problemen met de inquisitie. Hij zei in een kroeg dat zielmissen alleen de priesters ten goede komen. ‘*Maar er was een Judas in ’t*

gezelschap: hij ging Uilenspiegel als ketter verklikken (De Coster, 1896, p. 68)'. Daarna werd hij opgepakt en moest hij een bedevaart naar Rome maken.

Tijl bezocht veel steden en maakte veel grappen. Hij werd een beroemde grappenmaker en liet een van zijn grappen ook aan de nieuwe koning Philips zien. Hij kon met zijn grappen geld verdienen en gratis eten krijgen. Het verhaal bevat veel verschillende grappen die als typisch beschouwd worden voor de personage van Tijl Uilenspiegel. Het verschil aantonen tussen de oorspronkelijke middeleeuwse versie van de schelmen en de versie van Charles de Coster is niet het doel van deze scriptie. Toch kan ik bijvoorbeeld op basis van het Tsjechische boek *Enšpígl* (Kolář & Hiršal, 1992) zeggen, dat sommige grappen identiek zijn aan de traditionele grappen van de middeleeuwse stof. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om verhalen hoe Tijl Uilenspiegel danste op een verbindingslijn tussen twee wilgen, hoe hij zich in de bijenkorf verborg en ook om het verhaal over een kunstwerk dat ik al eerder behandelde.

Aan het eind van zijn tocht lukte het Tijl, de paus in Rome te ontmoeten en hij keert weer terug naar Damme.

In die tijd genas Katelijne met kruiden drie schapen en een varken, maar het lukte haar niet de koe van Jan Beloën te genezen. Jan beschuldigde haar van hekserij en ze werd als heks veroordeeld. Ze werd gemarteld en werd voor altijd gek. *'Katelijne werd op de doodkist en op eene scherpe houten pinne gezet, en men dede haar nieuwlederen schoenen aan die te smal waren. Zóó schoof men heur tegen het vuur.* (De Coster, 1896, pp. 86-87)'

De koning Karel gaf het bewind in handen van zijn zoon Philips en hij begon met een strenge hand te regeren: *'Philips wil het bloedige werk van keizer Karel voltooien. De vader zaaide dood en ballingschap; de zoon heeft gezworen dat hij liever over een kerkhof dan over een kettervolk heerscht. Vlucht, daar zijn de beul en de grafmakers* (De Coster, 1896, p. 296)'.

Klaas en zijn broer Judocus werden slachtoffers van de inquisitie. Klaas werd door een visverkoper verraden en in de gevangenis gestopt. Na een lang proces werd hij in Damme verbrand. Soetkin en Tijl waren erg verdrietig en besloten hem te wraken. Soetkin hing een klein zakje met wat as van de dode Klaas aan Uilenspiegels nek en ze zei: *'Dat deze asch die het hart van mijn man is, dit rood dat zijn bloed is, dit zwart dat onze rouw is, steeds op uwe borst blijven, gelijk het vuur van wrake voor zijne beulen.* (De Coster, 1896, p. 203)'

Soetkin stierf kort na haar man Klaas. Na haar dood was Tijl Uilenspiegel steeds

nerveus en verlangde naar wraak, maar toen hij de visverkoper ontmoette, kon hij hem geen pijn doen, omdat de visverkoper te zwak was. Toch werd zijn verlangen naar wraak sterker en sterker. Hij zei: *‘De assche van Klaas klopt op mijne borst’* (De Coster, 1896, p. 235). Hij vroeg Kathelijne om hem te helpen en ze zei tegen hem dat hij ‘den Sabbat der Lentegeesten’ moest bezoeken. *‘gij moet eerst tot de sylphen spreken dewelke, tusschen hemel en aarde vliegend, de klachten der menschen ontvangen, om ze over te geven aan de engelen, dewelke die naar den troon des hemelrijks brengen.* (De Coster, 1896, pp. 235-236)’ Tijnl ging met Nele door middel van een droom naar het hemelrijk. Daar ontmoetten ze koning Lente en ze vroegen hem om het Vlaamse rijk te helpen genezen en de wraak van Tijnl realiseren. De inwoners van het rijk gaven Tijnl de raad, dat Vlaanderen door de Zeven gered moest worden. Ze zongen:

*‘Als 't Oost' eens kust
Het West' dat rust,
Dan zijn de weeën weg:
Vind maar de Zeven,
Den Tooverband!’* (De Coster, 1896, p. 247)

Tijnl ging vervolgens met zijn vriend Lamme Goedzak op zoek naar de Zeven. Lamme ging mee, omdat hij zijn vrouw wilde vinden, die weggelopen was van de stad Damme.

In de Lage Landen begon ondertussen een verzet tegen Spanje. Koning Philips besloot een strenge rechtbank tegen de weerstand in te stellen. Tijnl en Lamme besloten zich bij de Geuzen aan te sluiten die tegen het harde bewind van koning Philips vochten.

Tijnl ontmoette de hervormde drukker Simon Praet die in het geheim de Vlaamse bijbels drukte. Hij liet Tijnl zich in de schoorsteen verbergen om het gesprek tussen graaf Egmond en Willem van Oranje af te luisteren. Graaf Egmond bleek aan de kant van koning Philips te staan. *‘Toen kwam Uilenspiegel uit zijne schuilplaats; hij ging rechtstreeks bij Praet en vertelde hem wat hij gehoord had. “Egmond is verrader, God is met den prins, ”zegde Praet.* (De Coster, 1896, p. 317)’ Ondanks dat Egmond niet tegen koning Philips wilde strijden, werd hij later in Brussel gevangengenomen en geëxecuteerd.

Tijnl en Lamme bleven de leden van de bosgeuzen en later werd Tijnl een kapitein van

de watergeuzen. In Damme was ondertussen een proces tegen Kathelijne gaande. Ze werd gemarteld en in het water gegooid. Later stierf ze aan onderkoeling.

Nele sloot zich bij Tijnl aan om de geuzen te volgen. De watergeuzen vingden een monnik en brachten hem op het schip. Lamme probeerde de monnik op te fokken. Op een dag kwam de vrouw van Lamme Kalleken op het schip en ze vertelde hem dat ze bij een monnik moest werken en daarom niet terug kon gaan naar Lamme. De monnik op het schip bleek de monnik uit het verhaal van Kalleken te zijn. Lamme wilde de monnik doodslaan, maar hij deed dat niet en voer weg met zijn vrouw.

Na het proces tegen koning Philips ging de strijd tussen katholieken en hervormden door. Tijnl en Nele kwamen door middel van een mysterieuze droom weer in het hemelrijk. Hier verschenen de Zeven voor Tijnl. De Zeven bleken de Zeven Ondeugden te zijn en Tijnl moest hen met behulp van de dwaallichtjes verbranden. De Zeven Ondeugden veranderden zich in Zeven Deugden: *“Ik hiet Hooveerdigheid, nu heet ik edele Fierheid.” De andere spraken ook, en Uilenspiegel en Nele zagen Zuinigheid komen uit Gierigheid, Levendigheid uit Gramschap, Eetlust uit Gulzigheid, Wedijver uit Nijd, en Droomerij van dichters en denkers uit Traagheid. En de Onkuischheid, op hare geit, wierd veranderd in eene schoone vrouw, die Liefde hiet.* (De Coster, 1896, p. 676)'

Tijnl werd niet wakker uit de droom en Nele dacht dat hij dood was. Er kwam een parochiepaap langs en hij was erg blij dat Tijnl - de Geus Uilenspiegel - dood was en wilde hem begraven. Tijnl werd plotseling wakker: *“Begraaft men, zeide hij, Uilenspiegel, den geest, Nele, het hart van Vlaanderen? Neen! Vlaanderen kan ook slapen, maar sterven, nooit! Kom, Nele.” En hij toog henen met heur, zijn zesde liedeken zingend, maar niemand weet waar hij zijn laatste zingen zal.* (De Coster, 1896, p. 680)'

4.1.2. Vertelsituatie

Het verhaal wordt door een auctoriale verteller in de derde persoon verteld. De verteller is alwetend. Hij staat boven het verhaal en beschrijft alles wat verschillende personages doen, wat ze denken en wat hun gevoelens zijn. De lezer kan het leven van Tijnl en koning Philips parallel lezen. Na de geboorte van Tijnl Uilenspiegel volgt er een scene met de geboorte van Phillip enz. Na het vertrek van Tijnl Uilenspiegel naar Rome is het mogelijk om

het verhaal op drie verschillende plaatsen te volgen - de tocht van Tijl Uilenspiegel, het lot van zijn naaste familie en het leven van de prins, later koning, Philips. Dat beantwoordt aan een auctoriale vertelsituatie.

De innerlijke gevoelens van de personages worden meestal door hun daden of hun uiterlijk uitgedrukt: *‘Gedurende de drij en twintig volgende dagen, werd Katelijne bleek en mager, en dorde zij alsof zij verteerd werd door eene inwendige vlamme (De Coster, 1896, p. 220).’* De andere frequente manier waarop de gevoelens en gedachten van personages in het verhaal geuit worden, is de directe rede: *‘Soetkin sprak tot Klaas: “Man, ik heb den dood op het lijf, ’t is nu al drie dagen dat Thijl uit den huize is.” (De Coster, 1896, p. 32)’*

4.1.3. Tijd

Het verhaal wordt chronologisch verteld. Het begint *ab ovo* met de geboorte van Tijl Uilenspiegel en het eindigt met zijn dood.

Wat de historische tijd betreft speelt de roman zich in de 16de eeuw af. Dat concludeer ik volgens de tachtigjarige oorlog die in het boek wordt beschreven, maar ook vanwege de precieze jaartalen in het boek. Hier volgen enkele voorbeelden:

‘Aldus gewijsd ende geprononceerd te Damme, den drij en twintigsten van October van ’t jaar Onzes Heeren 1558. (De Coster, 1896, p. 215)’

‘Ten aanzien van de dwingelandij, vertoonden de edelen van de landen ten jare 1566 een verzoekschrift, bij hetwelk zij den souverainen vorst smeekten zijne strenge plakkatens te verzachten en namelijk die op het stuk der inquisitie: hij weigerde steeds. (De Coster, 1896, p. 667)’

4.1.4. Ruimte

Dat de roman zich voornamelijk in Vlaanderen afspeelt, kan de lezer al uit het eerste hoofdstuk opmaken: *‘In Meimaand als de hagedoorn in bloei stond, werd te Damme, in Vlaanderenland, Uilenspiegel, de zoon van Klaas, geboren. (De Coster, 1896, p. 1)’* Het verhaal begint dus in het dorpje Damme, maar Tijl Uilenspiegel reist veel door verschillende landen en steden waar hij zijn grappen maakt. Hij bezoekt bijvoorbeeld Leuven, Limburg,

Brussel, Brugge, Antwerpen en Gent, maar ook buitenlandse steden zoals Wenen, Rome en Hamburg.

Het verhaal speelt zich meestal in het exterieur af. De lezer volgt de tocht van Tijl Uilenspiegel die vooral te voet door de natuur en de steden loopt. De korte verhalen van Tijls grappen vinden vaak plaats in kroegen, of in huizen van mensen die Tijl in dienst nemen.

Het is opmerkelijk dat de personage van Tijls tegenstander, Philips, zich meestal in het paleis Valladolid bevindt. Dit is één van de vele contrasten tussen deze twee personages.

4.1.5. Personages

Tijl Uilenspiegel

Al vanaf de eerste pagina merkt de lezer dat dat Tijl Uilenspiegel een ongebruikelijk kind is. Hij werd met twee tekenen geboren en hij werd zes keer gedoopt. Al als jong kind heeft hij altijd een scherpzinnige reactie klaar. Hij maakt verschillende grappen maar hij maakt zijn grappen om de menselijke domheid of misdaden te tonen. Later na de dood van zijn ouders verandert hij tot een werkelijke held. Hij is nooit bang en hij kan goed van alle problemen afkomen.

Tijls lot werd met zijn twee tekenen gedetermineerd. Hij is met een helm geboren wat geluk betekent, maar hij heeft ook het teken van Satan - een zwarte moedervlek. Naar mijn mening betekent het zwarte teken dat Tijl in zijn leven tegen het kwaad moet vechten. Tijls natuur en het plezier dat hij maakt met zijn verschillende grappen, lijkt hij op het karakter van de broer van Klaas - Judocus. Hij geniet er op dezelfde manier als Tijl van, om mensen een spiegel voor te houden. Hij nam bijvoorbeeld oude vrouwen, die meer dan zestig jaar oud waren, mee naar zijn huis en liet hen daar breien: *'en wanneer Judocus zag dat zij goed in gang waren, smeed hij in 't vuur eenen borstel, en 't verbranden van denzelfde vervulde de lucht plotselings met een geweldigen stank. Dan begonnen de wijven al te gelijk te spreken en elkaar te beschuldigen de oorzaak te zijn van den stank.* (De Coster, 1896, p. 22)'

Wat ik heel opvallend vind aan het personage van Tijl Uilenspiegel zijn zijn relaties met vrouwen. Ik vind Tijls liefde voor Nele heel interessant. Hij houdt van haar en tijdens zijn tochten denkt hij vaak aan zijn liefde. Toch blijft hij ook vaak bij andere vrouwen slapen. In

het boek wordt het niet als iets slechts beschreven. Nele is jaloers op hem, maar er is geen sprake van dat Tijn zijn houding zal veranderen.

Lamme Goedzak

De naam van dit personage figureert in het verhaal als *nomen omen*. Dat betekent dat de naam ‘Lamme Goedzak’ hem goed karakteriseert. Zijn natuur is zachtaardig en vriendelijk. Lamme geniet van het leven door heel veel te eten en daarom is hij ook heel dik. Zijn dikke buik is vaak een onderwerp van de grappen in het verhaal: ‘*Ze vroeg mij bits wat ik met mijn dikken buik in heure klaveren kwam doen?*’ (De Coster, 1896, p. 259)’ Lamme weet dat hij niet zo sterk is als Tijn, maar toch zijn ze de beste vrienden.

Nele

Tijls liefde, Nele, is een dochter van heks Kathelijne. Ze heeft ook de gave om te toveren. Ze helpt Kathelijne tot haar dood en dan volgt ze de geuzen. Ze blijft met Tijn op het schip en helpt hem door middel van een droom de Zeven te vinden.

Haar karakter wordt niet in het boek beschreven. Wat Nele het meest karakteriseert is haar liefde voor Tijn.

Klaas en Soetkin

De vader van Tijn Uilenspiegel Klaas werkt als kolendrager. Hij wordt op deze manier beschreven: ‘*Klaas had zwart haar, schitterende oogen; zijn vel was van de kleur zijner koopwaar, uitgenomen op Zon- en op feestdagen, als er in de stulp veel zeep was. Hij was klein, hoekig, sterk en blijgezind*’ (De Coster, 1896, p. 6).’

Hij is volgens het verhaal ook heel attractief, omdat hij als hij door de stad loopt, nageroepen wordt door verschillende vrouwen en hij met hen kokketeert.

Hij wordt ook als een strenge vader beschreven. In de eerste jaren van Tijls leven probeert hij zijn zoon erg strikt op te voeden: *Als Uilenspiegel t’huis kwam en kloeg dat hij bij een of anderen twist, klop gekregen had, kreeg hij er nog klop bij van Klaas, omdat hij de*

anderen niet geklopt had en, aldus opgebracht, kreeg Uilenspiegel den moed van een jongen leeuw (De Coster, 1896, p. 16).

De vrouw van Klaas, Soetkin, voedt Tijn een beetje zachter op vergelijking tot haar man Klaas: *'Zoo beminde zij hem te veel en, als Klaas er niet was, was Uilenspiegel de meester van 't huis.* (De Coster, 1896, p. 16)'

De personage van Soetkin wordt op deze manier beschreven: *'Soetkin, Klaas zijn wijf, was eene brave, wakkere vrouw, die opstond met de zon, en vlug en vlijtig was als eene bij.* (De Coster, 1896, p. 7)'

Deze twee personages worden beiden heel positief beschreven. Toch treden ze een beetje passief op. Ze wachten steeds thuis op hun zoon Tijn en ze proberen geen actie tegen het regime te ondernemen. Hun dood betekent eigenlijk een grote breuk in het hele verhaal, omdat deze gebeurtenis de houding van Tijn compleet verandert. Hij is niet meer de zorgeloze grappenmaker die hij vroeger was. Hij verlangt naar zijn wraak en hij wil tegen de Spanjaarden vechten.

Philips

Zoals ik al eerder heb gezegd, treedt koning Philips in het verhaal als een typisch tegenpool van Tijn op. Hij wordt op dezelfde dag als Tijn geboren maar in tegenstelling tot Tijn lacht hij nooit. Als kleine jongen geniet hij van de wrede spelletjes zoals het pijn doen van dieren en later houdt hij van de ketterverbrandingen en processen met heksen. Hij zoekt altijd naar donkere uithoeken waar hij alleen kan zijn.

Het verschil tussen deze twee personages wordt geïllustreerd door hun relatie met dieren. Op een dag komt de vader van Philips thuis en hij vindt zijn zoon met een verbrand aapje. De koning Karel wil hem straffen maar de aartsbisschop houdt hem tegen: *'Zijne Hoogheid zal later een groote ketterverbrander worden.* (De Coster, 1896, p. 45)'

Na dit verhaal volgt een ander verhaal, waarin Tijn een gewonde hond vindt. Klaas beveelt hem om de hond te helpen: *'Maar Uilenspiegel dede zijne goesting; hij verzorgde zijn hond dat de gekwetste weldra liep zooals zijne natuurgenooten, met hondsche verwaandheid.* (De Coster, 1896, p. 46)'

4.1.6. Motieven

Het belangrijke motief van het verhaal zijn de grappen van Tijn Uilenspiegel. In het eerste deel van het boek treedt Tijn Uilenspiegel als een echte nar op. Hij loopt door de steden en maakt alle mogelijke schelmen. Hij verwijst altijd naar de domheid van mensen, omdat hij altijd slimmer is. Toch kan men niet zeggen dat hij van zijn grappen profiteert. Het doel van zijn grappen is om de mensen te plagen, maar ook hen te straffen voor hun zonden en domheid. Dat wordt altijd met de institutie van de nar verbonden. Narren komen ook in het verhaal voor. Als prins Philips wordt gedoopt en de hovelingen hem de geschenken geven, zegt de nar Jan de Paepe: *‘Messire, geef hem liever den horen van Josuah, bij wiens geschal al de steden voor hem zullen beginnen loopen, met kuip, met huizen, met inwoners, mannen, vrouwlieden en kinderen, om alles van plaats te verzetten. Want Zijne Hoogheid moet niet leeren loopen, maar wel de anderen doen loopen.* (De Coster, 1896, p. 14)’ Het is belangrijk om niet het verhaal te vergeten van de nar aan het hof, waar Tijn Uilenspiegel zijn kunstwerk wilde verkopen. De narren zeggen altijd de waarheid.

Het andere motief dat vaak in het verhaal voorkomt is het motief van tovenarijen en de toverwereld. Kathelijne maakt gissingen en kan ook met de Satan praten. Later als Kathelijne gek wordt, kan Nele ook met behulp van Kathelijne visioenen hebben. In het boek worden deze bovennatuurlijke krachten als iets gewoons beschreven. De personages zijn helemaal niet verbaasd dat ze getuigen van deze mysterieuze verschijnselen zijn. Het verband tussen het aardse leven en het hemelrijk is duidelijk te zien als Tijn en Nele bij het hemelrijk op bezoek gaan. Het hemel rijk wordt als een aparte wereld van reuzen en dwaallichten beschreven die niets te maken heeft met de wereld van de mensen.

Het andere voorbeeld van bovennatuurlijke verschijnselen is een korte episode, waarin Tijn een weerwolf moet doden, omdat hij een meisje vermoordde. De weerwolf blijkt geen dier te zijn maar de visverkoper die Tijls vader Klaas verraadde. Tijn kan hem voor het gerecht dagen en zijn vader eindelijk wreken.

Het motief van de natuur speelt ook een belangrijke rol in het verhaal. De natuur helpt de gebeurtenissen in het verhaal te illustreren. Een voorbeeld van deze relatie tussen de natuur en het verhaal is deze passage die de liefde tussen Tijn en Nele beschrijft: *‘Maar Uilenspiegel en Nele hadden elkander innig lief. Toen was men op 't einde van April; alle de boomen*

stonden in bloei, de planten waren in lichtgroen gedoscht, de nachtegale sloegen in het loover: de heele natuur had zich gereed gemaakt om Meimaand waardig te ontvangen. (De Coster, 1896, p. 67) De liefde van Tijn en Nele gaat hier hand in hand met de toestand van de natuur. De natuur en haar veranderingen hangen samen met de wisseling van de jaargetijden.

Dit voorbeeld van de beschrijving van de natuur in de roman vind ik heel interessant: *'November kwam te Damme en elders, maar 't was een late winter. Noch sneeuw, noch koude, noch regen; de zonne scheen van 's morgens tot 's avonds, de kinderen stoeiden in het stof van straten en wegen; en kooplieden, goudsmiden, wagenmakers en werklieden kwamen 's avonds na het eten, op de zulle hunner deur, kijken naar den immerblauwen hemel, naar de boomen die nog hunne bladeren hadden, naar de ooievaars die op de daken zaten en de zwaluwen die nog niet vertrokken waren. (De Coster, 1896, p. 110)* Dat de winter steeds niet komt wordt hier als iets negatiefs beschreven. Klaas werkt als kolendrager en als het buiten warm is, wil niemand zijn kool kopen. Daarom wordt het goede weer eigenlijk op een slechte manier beschreven wat je bijvoorbeeld aan deze zin kunt zien *'de kinderen stoeiden in het stof van straten en wegen'*.

Het belangrijkste motief van de roman is volgens mij het woord Vlaanderen en alle andere varianten van dit woord (het Vlaams, Vlaamse volk). Dit woord komt opmerkelijk vaak voor in deze roman en volgens mij is het een teken van nationalisme. Dat ga ik in het volgende hoofdstuk behandelen.

4.2. Kenmerken van het Vlaamse nationalisme

De hier boven vermelde motieven helpen me om de thematiek van het boek vast te stellen. Het motief van de natuur betekent een verbondenheid van het volk met hun land. De mensen werken elke dag en moeten met de veranderingen van het weer en van het natuur zien te leven. Het voorkomen van het woord Vlaams beschrijft dat het over het Vlaamse land - Vlaanderen- gaat. De mensen houden van hun land en zijn trots op hun Vlaamse afkomst. Tijls grappen zijn pogingen om de mensen wakker te schudden en hen aansporen de waarheid te spreken. De bovennatuurlijke krachten treden hier op als de hulpzame elementen.

In de context van de motieven kan de thematiek van het verhaal als volgt worden beschouwd *'Vlaanderen is in verwijderden gevaar en het is nodig om dit land te helpen.'* Tijn

Uilenspiegel helpt de lezer dit gevaar te herkennen en laat hem voelen dat hij een Vlaming is en dat deze natie voor hem belangrijk is.

Ik zie in Tijls strijd twee belangrijke niveaus. Zijn strijd tegen de domheid van de gewone mensen die door middel van zijn grappen naar voren komt en ook de strijd tegen de onrechtvaardigheid in de vorm van het Spaanse bestuur.

De grappen van Tijnl maken een groot deel uit van het verhaal. Ze illustreren Tijls slimheid en goedheid. Toch is Tijnl niet alleen een zorgeloze grappenmaker en de rondtrekkende nar. Hij vecht voor zijn volk. Vanuit de grappenmaker ontstaat er een nieuw type mens - een held. Maar hier is geen sprake van een universele held die door alle mensen is bepaald. Hij is Vlaming en hij vecht voor het Vlaamse volk.

In dit opzicht verschilt de roman van Charles de Coster veel in vergelijking met de middeleeuwse stof. De middeleeuwse Tijnl Uilenspiegel is een grappenmaker, een erg slimme man, maar geen nationalistische held.

In dit hoofdstuk probeer ik de belangrijke kenmerken van het Vlaamse nationalisme te vinden om de nationalistische stem van het boek toe te lichten.

De nationalistische kenmerken van het boek zal ik in twee groepen verdelen - directe en indirecte kenmerken.

De directe kenmerken zijn bepaalde woorden, zinnen of hoofdstukken, die direct naar de Vlaamse identiteit, Vlaamse taal of Vlaanderen verwijzen.

Het woord Vlaanderen verschijnt eigenlijk al aan het begin van het verhaal. Tijnl Uilenspiegel is in Vlaanderen geboren. Vlaanderen treedt hier op als een land waar de held is geboren. Vanaf dit zwart-wit perspectief is het dan logisch dat Spanje als een slecht land omschreven wordt. Dat is te lezen in het volgende fragment: *'Twee kinderkens zijn geboren; het een, in Spanje, is de kleine Philips, het ander, in **Vlaanderenland**, is de zoon van Klaas, die later Uilenspiegel zal heeten.* (De Coster, 1896, p. 8)'

Het woord Vlaanderen wordt ook heel neutraal in het verhaal gebruikt. Het wordt dan gebruikt om te benadrukken dat iets in Vlaanderen is gebeurd:

*'De wreede plakkaten des keizers gaan ze weer uithalen. Opnieuw gaat de dood over **Vlaanderenland** zweven* (De Coster, 1896, p. 16).'

*'Kom aan, vrouw, in **Vlaanderen** is het leven onhoudbaar geworden, ter wille van de plakkaten* (De Coster, 1896, p. 19).'

“*Wijs mij ten minste den weg die naar Heist gaat,*” sprak toen de man.

“*In Vlaanderen,*” zei Uilenspiegel, “*zijn 't de menschen die gaan en de wegen blijven liggen*” (De Coster, 1896, p. 32)

Er zijn nog veel meer voorbeelden van het gebruik van het woord Vlaanderen in deze roman te noemen, maar de taal speelt hier ook een belangrijke rol. In het volgende voorbeeld wordt het spreken van Vlaams benadrukt:

‘*En in stee van te zeggen in Vlaamsche sprake: “Ik ben Ulieden spiegel”* (De Coster, 1896, p. 43)’

‘*Of misschien, sprak Uilenspiegel, verstaat gij maar het Hoogvlaamsch, daarom ga ik U in 't Platvlaamsch aanspreken* (De Coster, 1896, p. 83)’

‘*Majesteit, zei Uilenspiegel, ik vraag dat, vóór ik gehangen worde, gij mijnen mond komt kussen met denwelken ik geen Vlaamsch spreke.* (De Coster, 1896, p. 105)’

Er zijn ook voorbeelden te vinden van verschillende varianten van het woord, voornamelijk het adjectief Vlaams - Vlaamse kunstenaars, Vlaams eten, Vlaams liefdeslied enz. Het is niet opvallend dat het woord Vlaams in alle mogelijke varianten in het verhaal voorkomt. In dit verband is het heel belangrijk om nog een keer te benadrukken dat het woord Vlaams en de Vlaamse taal geen veelvoorkomende term in de 19de eeuw was. Het effect van herhaling is dat de lezer automatisch accepteert, dat Vlaanderen, het Vlaamse volk en de Vlaamse taal bestaat of tenminste al in de 16de eeuw bestond.

Een goed duidelijk voorbeeld van de directe verwijzing naar het Vlaamse nationalisme zijn de laatste woorden van een beeldhouwer voor hij verbrand wordt: ‘*Ziezoo! riep hij uit, hoe de Vlamingen sterven onder het oog van de Spaansche beulen! Snijdt niet mijne, maar hunne voeten af, opdat ze naar geene nieuwe euveldaden loopen! Leve Vlaanderen! Vlaanderen in der eeuwigheid!* (De Coster, 1896, p. 64)’

Dit waren de laatste woorden van de kunstenaar, maar wat zegt hij met zijn toespraak eigenlijk? Alle Vlamingen sterven onder macht van de Spanjaarden, we moeten hen stoppen. Wij - Vlamingen. Ik ben een Vlaming en wees gewaarschuwd, dit kan jou (de lezer) ook overkomen. We moeten onze buitenlandse onderdrukkers vernietigen! Leve Vlaanderen! De lezer leeft niet in de 16de maar in de 19de eeuw. De boodschap van deze nationalistische toespraak is bedoeld voor het publiek uit de 19de eeuw. Deze is mogelijk om dat te beweren, omdat er een bewijs in de voorrede van de uil zit wanneer de uil tegen de ‘dichter’ (de auteur)

spreekt: *'Weet gij of er geen Keizer Karel of geen Philips II op de wereld meer bestaan? Vreest gij niet dat eene opmerkelijke censuur uit den buik van uwen olifant toespelingen op doorluchtige tijdgenooten vinde? Waarom laat gij dien keizer en dien koning niet slapen in hun graf? Waarom moet gij al die majesteit aanblaffen? Die het zweerd trekt, zal door het zweerd vergaan. Er zijn menschen die het U nooit zullen vergeven, ik ook vergeef het U niet, gij stoort mijne burgerlijke spijsvertering.* (De Coster, 1896, p. XIV)'

De uil verwijt de auteur dat hij niet over actuele thema's schrijft, ze is verbaasd dat hij bang is dat de censuur de verwijzingen naar de politieke situatie van die tijd vindt. Dat betekent dat deze verwijzingen in het werk bestaan en hoewel de roman zich in de 16de eeuw afspeelt, is deze actueel bedoeld.

Naast de directe verwijzingen naar de nationalistische aspecten van het werk, zijn er ook een aantal verwijzingen die niet expliciet zijn uitgedrukt.

Ten eerste de symboliek van de personages. Kathelijne doet volgende gissing aan het begin van het verhaal: *'Edel Vlaamsche volk, Klaas is uw moed en Soetkin uwe wakkere moeder; Uilenspiegel is uw geest, een lief en snedig meisje, Uilenspiegel's gezellin en onsterfelijk als hij, zal uw hart zijn, en Lamme Goedzak, eene dikke pens, uwe maag.* (De Coster, 1896, p. 8)'. Ze spreekt niet tegen alle mensen uit de hele wereld, maar tegen het Vlaamse volk. Alle eigenschappen van de personages worden symbolisch bedoeld. De lezer moet zich met de personages identificeren en de eigenschappen waarderen. Deze positieve personages worden met het Vlaamse volk verbonden en de Vlamingen kunnen bij hen een inspiratie vinden. Het lot van Klaas en Soetkin is een waarschuwing, omdat Vlamingen snel hun moed en moeder kunnen verliezen.

Gelukkig kunnen Vlamingen nooit hun held verliezen. Tijn Uilenspiegel heeft alle belangrijke eigenschappen van de voorbeeldige Vlaamse held. Hij is Vlaming, hij spreekt Vlaams. Hij is grappig en slim en als hij besluit tegen Spanje te vechten, doet hij dat voor het Vlaamse volk. Hij wil het Vlaamse volk redden en daarom moet hij de Zeven vinden.

Het is ook belangrijk dat Tijn een nar is wat met het motief van grappen is verbonden. Metaforisch kan men zeggen dat hij de spiegel draagt om mensen het daadwerkelijke beeld van henzelf te tonen. Wat wil hij de Vlamingen laten zien? Ze moeten moedig zijn en paraat om voor hun land - Vlaanderen- te vechten. Paradoxaal is dat Tijn zelf veel strijdt tegen de vijand van Vlaanderen, maar alleen de Zeven te vinden kan het land helpen. Wanneer hij de

ondeugden moet verbranden, wordt het plotseling duidelijk, dat het grootste probleem van het Vlaamse volk niet de buitenlandse vijand is, maar de ondeugden - de slechte eigenschappen die in deugden veranderd moeten worden. Het eind van het verhaal en de dood van Tijn Uilenspiegel zijn ook symbolisch. Tijn sterft en staat net als Christus uit de doden op. Dat komt overeen met de rol van Tijn in het verhaal. Hij is eigenlijk de verlosser van het Vlaamse volk, hij blijft hier voor altijd.

Tijns strijd tegen de Spanjaarden kan men natuurlijk ook op een nationalistische manier verklaren. De reden van zijn strijd hebben we al uitgelegd. De strijd is symbolisch, omdat Tijn een lid van de geuzen wordt en de Geuzen waren soldaten van de Nederlandse oppositie. Tijn bleef ook een spion van prins Willem van Oranje, die in het boek de Zwijger heet. Willem van Oranje wordt in het boek beschreven als de leider van de opstand in de Nederlanden met alle deugden van een goede koning.

Deze verbinding tussen de Vlaamse held Tijn Uilenspiegel en Willem van Oranje is geen toeval. De oriëntering van de Vlaamse beweging naar de Nederlandse geschiedenis en taal was heel logisch en kwam voort uit de behoefte om de Franstalige invloed zo veel mogelijk te elimineren. Toch is de rol van prins Willem kleiner dan de rol van Tijn Uilenspiegel.

De Walen komen niet veel in het boek voor en de rivaliteit tussen Vlamingen en de Walen wordt niet beschreven. De Walen worden alleen kort vermeld, als wordt gesproken over het beeindigen van de oorlog: *‘De hoofdvijanden van de Vlaamingen zijn België en Nederland wierd verwoest door de Walen die ontevreden waren over de Pacificatie van Gent dewelke, naar men zeide, allen haat moest uitdooven* (De Coster, 1896, p. 636)’.

Nu wil ik graag weer terugkeren naar de uil. Ze vraagt de auteur in haar voorrede waarom hij niet iets actueels schrijft. Waarom vertelt hij over de oorlog uit de 16de eeuw? De auteur biedt het publiek een Vlaamse held aan, maar verteld daarnaast ook een geschiedenis. Vlamingen kunnen trots zijn op hun held Uilenspiegel. De geschiedenis die de verteller beschrijft hoeft helemaal niet waargebeurd te zijn. Het gaat erom naar het Vlaamse volk een inspiratie te geven om Vlaanderen, het Vlaamse volk en het Vlaams te bewaren. Dat is naar mijn mening de boodschap van de roman *De legende van Tijn Uilenspiegel* van Charles de Coster.

5. HUGO CLAUS EN DE VLAAMSE BEWEGING TUSSEN 1945 EN 1970

In de onderstaande hoofdstukken probeer ik de situatie van de Vlaamse beweging tussen 1945 en 1970 onder de loep te nemen. Dit korte historische overzicht helpt vervolgens om inzicht in de tijd van de bewerking van de roman van Charles de Coster *De legende van Tijn Uilenspiegel* door Hugo Claus te verschaffen. Het toneelstuk van Hugo Claus verscheen in 1965 en daarom heb ik de periode tussen 1945 en 1970 gekozen. We zullen zien dat de Vlaamse kwestie in de tijd van Hugo Claus nog steeds gaande was. Zoals eerder vermeld, was de Vlaamse beweging in de 19de eeuw met de intellectuele elite verbonden. In de 20ste eeuw hadden al de Vlaamse nationalistische tendenties politieke steun. Daarom zijn binnen dit hoofdstuk geen auteurs van de fictionele literaturen over de Vlaamse beweging vermeld. Na de politieke en maatschappelijke situatie in België zal ik me concentreren op het leven en werk van Hugo Claus.

5.1. De Vlaamse beweging tussen 1945 en 1970

De naoorlogse tijd betekende een grote opbloei van de Vlaamse beweging. Dit maatschappelijke verschijnsel is met sommige belangrijke gebeurtenissen van die tijd verbonden.

Het belangrijkste jaar voor de mobilisatie van de Vlaamsgezinde opinie van de katholieke partij was 1946. In maart van dit jaar werd de IJzertoren in Diksmuide opgeblazen (Lannoo, 2005, p. 6). Deze toren werd ter nagedachtenis aan de Vlaamse frontsoldaten uit de Eerste Wereldoorlog gebouwd. Uit 1917 komt ook de slogan '*Nooit meer oorlog, Zelfbestuur en Godsvrede*' later veranderd tot '*Vrede, Vrijheid en Verdraagzaamheid*'. De IJzerbedevaart bleef in de tijd van de Tweede Wereldoorlog symbool staan voor de collaboratie met de Duitsers. Het IJzerbedevaartcomité, een onderdeel van de Vlaamse Beweging ronselde vrijwilligers voor de Waffen-ss aan het Oostfront en de IJzertoren werd opgeblazen uit wraak voor de collaboratie met de Duitsers. (Dirks, 2008, pp. 32-50) Vlaamsgezinden aanvaardden niet langer dat de Vlaamse beweging met collaboratie werd verbonden (Wever, 1999).

Toch bleven de leden van het IJzerbedevaartcomité ongewijzigd in functie. De secretaris **Clemens De Landtsheer** kon zonder problemen, net uit de gevangenis ontslagen, de volgende bedevaart organiseren. De voorzitter van het IJzerbedevaartcomité **Frans Daels** vluchtte na de oorlog naar Zwitserland om gevangenisstraf te ontlopen. Na 1954 mocht hij weer de teksten voor de IJzerbedevaart schrijven. De collaboratie van het IJzerbedevaartcomité werd voor een lange tijd alleen als ‘een vergissing’ omschreven. (Reynebeau, *De droom van Vlaanderen*, 2002, p. 202)

De toren werd in de jaren 1952-1954 heropgebouwd met de afkortingen AVV verticaal en VVK horizontaal voor ‘*Alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Kristus*’. De IJzerbedevaart bleef symbool staan voor de Vlaamse kwestie. (Dirks, 2008, pp. 32-50).

De strijd tussen de Vlamingen en de Wallonen laaide weer op in verband met de kwestie door de terugkeer van koning **Leopold III**. Leopold III bleef gedurende de Tweede Wereldoorlog in België. Hij verliet het land niet na de invasie van de Duitsers en in mei 1940 moest hij met zijn regering capituleren. Het Belgische bestuur werkte onder leiding van Duitsers. Leopold III probeerde de Belgische belangen weer in handen te krijgen, maar zijn methodes waren altijd een onderwerp van discussie. Voornamelijk zijn bezoek aan Duitsland waar hij een gesprek met Hitler had en het feit dat hij België in het jaar 1940 had geweigerd te verlaten werden als controversieel beschouwd. (Carson, 2001, p. 223).

Na de geallieerde landing in Normandië in 1944 werd Leopold III met zijn familie naar Duitsland gedeporteerd en tussen september en juli werden er drie verkiezingen gehouden en volgden tien regeringen elkaar op. Ook werd er een referendum gehouden over de bestraffing van collaborateurs en de dubieuze rol van Leopold III tijdens de Tweede Wereldoorlog (Carson, 2001, p. 224). In het referendum over de terugkeer van Leopold III naar België werd de tegenstelling tussen de Vlaanderen en de Wallonen erg markant geuit. 72% van de Vlamingen stemde voor terugkomst van de verbannen koning maar in Wallonië was dit maar 42%. Men interpreteerde dit als een gemiddelde van 58% die vóór de terugkomst van Leopold III waren en de koning kwam terug naar België (Lannoo, 2005, p. 6).

Deze gebeurtenis gaf aanleiding tot gewelddadige demonstraties van socialisten en communisten vooral in Wallonië. Bij één van de demonstraties werden drie betogers door de politie doodgeschoten. In augustus 1950 werd Leopold III door zijn zoon Boudewijn opgevolgd. De voorzitter van de Communistische Partij verstoorde de plechtigheid van de

kroning met de luide uitroep ‘Vive la République’. Een week later werd hij in zijn huis doodgeschoten (Carson, 2001, p. 224).

De nationalistische tendenties van de Vlaamse beweging werden ook zichtbaar in het streven om de federale inrichting van België te bereiken. Deze kwam voort uit het initiatief van Prof. **Walter Couvreur** en minister **Frans van der Elst**, het enige Vlaams-nationalistische parlementslid van die tijd (Lannoo, 2005, p. 6). Hun streven leidde tot het voorstel van het federalistische manifest op 3 december 1952 door het Vlaamse Comité voor Federalisme met handtekeningen van een honderdtal Vlaamse en Waalse vooraanstaanden. De nieuw federale structuur met twee zelfstandige gemeenschappen in België, en met Brussel als Vlaams grondgebied had een tweetalig statuut. Het Vlaams Comité voor Federalisme werkte ook mee aan het 11-juli manifest van het Jongerencomité voor Zelfbestuur in 1955. **Walter Couvreur** en **Frans van der Elst** probeerden ondertussen een federalistische Vlaams-nationale partij op te richten. Dat resulteerde in 1954 in de oprichting van de Christelijke Vlaamse Volksunie (CVV) en de Volksunie (VU). Van der Elst bleef VU-voorzitter en in 1962 diende hij zonder succes het federale grondwetsontwerp bij de Kamer in (Cobbaert, 2008).

De stijgende interesse voor de Vlaamse zaak werd met de economische veranderingen in België verbonden. De Vlaamse economie had betere troeven in handen voor de toekomst dan het Waalse gebied. Na de Tweede Wereldoorlog werd de transportinfrastructuur in Vlaanderen verbeterd. Er werden lage lonen uitbetaald en het sociale klimaat was rustig. Deze goede economische situatie was aantrekkelijk voor binnen- en buitenlandse bestedingen. In Wallonië was de situatie anders. Het verval van de traditionele zware industrie leidde hier tot sociale onrust (Wever, 1999).

De grote opbloei van de economische situatie in Vlaanderen ging hand in hand met de Vlaamse strijd voor eigen identiteit en ook met de belangrijke kwestie van de Vlaamse beweging - de taal. Na de twee marsen op Brussel die in de jaren 1961 en 62 werden georganiseerd, werd de taalgrens definitief vastgelegd. Sindsdien bestaat België uit drie taalgebieden, het Franstalige Wallonië, het Nederlandstalige Vlaanderen met de tweetalige hoofdstad Brussel en het Duitse taalgebied. (Reynebeau, Een geschiedenis van België , 2003, p. 344)

De verandering van de nieuwe taalgrens konden de Vlaanderen aan de Leuvense universiteit in praktijk brengen. De Leuvense universiteit had sinds de jaren dertig een

volledig dubbel collegeprogramma, in het Frans en het Nederlands. Het werd als een katholieke universiteit door de staat gefinancierd, onder leiding van het episcopaat. In mei 1966 werd een speciale commissie door het Belgische episcopaat opgericht om het probleem van de tweetalige universiteit op te lossen. Het resultaat verscheen in 1968 - De Leuvense universiteit was vanaf dit jaar alleen een Nederlandstalige universiteit (Carson, 2001, p. 234).

De agitatie voor de Nederlandstalige universiteit werd niet alleen door de politieke agenda en het programma 'Leuven Vlaams' gemaakt, maar ook door de Vlaamsgezinde studenten van de universiteit. De studentenrevolte werd veroorzaakt door het expansieplan van het Franstalige deel van de universiteit. In december 1966 werden de meubels van de Franstalige vice-rector op de Oude Markt verbrand (Tollebeek & Nys, 2005, p. 66). De revolte duurde vier weken en ging hand in hand met de studentenbeweging in Europa van de jaren zestig (Wever, 1999).

In 1970 stelde de christendemocratische premier **Gaston Eyskens** voor om de grondwet van België te herzien. Zijn voorstel was om de eenheidsstaat tot een federatie te transformeren. De federatie was in die tijd de enige manier om het conflict tussen de twee taalgemeenschappen te houden. In verband met de federalisatie werden er drie grote eisen opgelegd: culturele autonomie voor drie taalgemeenschappen (Nederlandse, Franse en Duitse), de vorming van zelfstandige bestuurorganisaties, en een nieuwe inrichting van het bestuur van Brussel. De culturele autonomie had ook gevolgen voor de inrichting van de nationale regering en het parlement, omdat de leden uit de Vlaamse en Waalse gebieden gekozen moesten worden. De gewestvorming in twee delen kwam niet met de cultuurrealiteit in België overeen. Daarom moest het derde gewest van Brussel opgericht worden (Velthoven, 2012, pp. 135-138).

5.2. Hugo Claus

Hugo Maurice Julien Claus werd op 5 april 1929 in Brugge geboren. Hij verbleef vanaf 18 maanden tot 11-jarige leeftijd op een nonnenpensionaat. Daarna woonde hij weer thuis, maar in 1946 verliet hij het ouderlijke huis om zijn eigen weg te zoeken als schrijver en schilder (Duytschaever & Bork, 1985, p. 137)

In 1950 reisde Hugo Claus met zijn vriendin **Elly Overzier** naar Parijs. Parijs was in

die jaren het centrum van de internationale artistieke avant-garde. Claus kwam in contact met de internationale experimentele groep Cobra - kunstenaars uit Nederland, België en Denemarken. Cobra werd met zowel schilderkunst als experimentele poëzie verbonden. We kunnen bijvoorbeeld de Nederlandse dichters **Jan G. Elburg**, **Gerrit Kouwenaar**, **Lucebert** en **Constantin Nieuwenhuys** noemen. Het eerste manifest van de nieuwe kunst en poëzie verscheen in het tijdschrift *Reflex*. Nieuwenhuys specificeerde de nieuwe poëzie als 'vrije uiting der menselijke vitaliteit'. Hugo Claus werkte aan enkele poeziebundels met schilderkunstenaars van Cobra. Het woord en beeld stond hier in een lossere relatie tot elkaar. Hugo Claus werkte samen met **Karel Appel** aan *De blijde en onvoorziene week* en de illustraties van zijn bundel *Paal en perk* werden door **Corneille** getekend (Brems, Hugo Claus vertrekt naar Parijs, 1998, pp. 721-725).

Van 1953 tot 1955 verbleef Hugo Claus in Rome waar hij samen met de Italiaanse filmregisseur **Alberto Lattuada** aan filmscenario's werkte (Claus, *De Wolken*. Uit de geheime laden van Hugo Claus, 2011, p. 48)

Met zijn vrouw Elly Overzier woonde hij tussen 1955 en 1965 in Gent en daarna vijf jaar op een boerderij in de Vlaamse Ardennen. De jaren zeventig bracht hij in Amsterdam, Parijs en Gent door (Duytschaever & Bork, 1985, p. 137).

Hugo Claus debuteerde in 1947 met zijn poeziebundel *Kleine reeks* en daarop volgde een andere bundel *Registreren* (Wildemeersch, 1973, str. 12). Claus schreef over zijn eerste bundel in zijn dagboek: '*Mijn leven sleurde van stad tot stad, altijd op de loer, altijd begerig. (...) Tot ik in Oostende geraakte in een hotel op de hoogte dijk van de stad en ik dacht: mijn weg is anders, mijn stem is anders, ik ben anders dan die dichters voor mij, want ik leef nú, ik heb een eigen stem. Ik deed het raam open en gooide er de 383 overblijvende exemplaren van Kleine reeks door en zag ze dwarrelen in zee* (Claus, *De Wolken*. Uit de geheime laden van Hugo Claus, 2011, p. 28).'

Hugo Claus schreef in zijn eerste bundels vrij klassieke belijdenislyriek (Duytschaever & Bork, 1985, p. 137). Na zijn reis naar Parijs in 1950 waar hij door samenwerking met de artistieke groep *Cobra* werd beïnvloed, verscheen in 1955 zijn bekende experimentele bundel *Oostakkerse gedichten*. Na de eerste versie in het tijdschrift *Tijd en Mens* riep **Paul Rodenko** Hugo Claus uit tot '*Keizer der Vlaamse experimentelen*'. Dat correspondeerde met de positie van Claus, die de enige Vlaming was die betrokken was bij de programmatische

bloemlezingen *Vierendelen* (1951) en *Antonaal* (1951) en manifestaties in de tijdschriften *Cobra*, *Braak* en *Blurb* (Geest, 1996, p. 185).

Voor ons onderzoek is het interessant om het engagement van sommige gedichten van Claus te bespreken. Voorbeelden van deze geëngageerde poëzie zijn onder andere de bundels *Heer Everzwijn* (1970) en *Van horen zeggen* (1970) die zogenaamde publieke gedichten bevatten, die waren gemaakt om voorgelezen te worden. Het gedicht *1965* bevatte regels als ‘*Jaar dat 25 miljard Belgische frank naar de Nato ging voor vlaggen, tanks en vliegers*’. Geëngageerde gedichten kunnen we al in een van de eerste bundels van Claus *Tancredo infrasonic* vinden. In het protestgedicht *Korea, juni 1951* bekritiseerde Claus de Koreaanse oorlog, in *Bericht aan de bevolking* waarschuwde hij voor het gevaar van de atoombom. In het gedicht *Het teken van de hamster* (1979) parodieerde Claus het bestaande gedicht van Charles d'Orléans als een protest tegen de atoombom en nucleaire wapens (Claes, Claus Quadrifrons. Vier gezichten van een dichter, 1987, pp. 29-39).

In proza debuteerde Hugo Claus met zijn roman *De Metsiers* in 1950. In deze roman bewerkte Claus het thema van de moraal van een gesloten gezelschap in een klein dorpje na de Tweede Wereldoorlog (Claus, *De Metsiers*, 1950). Claus gebruikte in het boek poliperspectief (meervoudige ik-vertellers) wat een soort experiment in de proza van die tijd was (Brems, *Altijd weer vogels die nesten beginnen*, 2006, p. 190).

Na de roman *Metsiers* volgden onder andere de romans *De hondsdagen* (1952), de kitschroman *De koele minnaar* (1956) en de parodistische detectiveroman *Schaamte* (1972) (Duytschaever & Bork, 1985, p. 138).

In de roman *De verwondering* (1968) beschreef Claus het verhaal van leraar De Rijckel, die in een psychiatrische instelling werd opgenomen. De werkelijkheid van het verhaal is door meer vertellers uitgebeeld die één hoofdpersoon met gesplitste persoonlijkheid vormen. (Brems, *Altijd weer vogels die nesten beginnen*, 2006, p. 195)

Zijn bekendste roman *Het verdriet van België* verscheen in 1983. In deze familiekroniek reflecteerde Hugo Claus de politiek-sociale verhoudingen in België tijdens de Tweede Wereldoorlog. De hoofdpersoon Louis Seynaeve wordt tijdens de oorlogsjaren lid van de Nationaal Socialistische Jeugd Vlaanderen maar later ontwikkelt hij zich tot schrijver. Hugo Claus verbond puberteit en het Oedipuscomplex met de politieke situatie in Vlaanderen in die tijd. Hij beschreef de slechte aspecten van het Vlaamse conservatief katholicisme en

kleinburgerlijk opportunisme op een groteske manier (Brems, *Altijd weer vogels die nesten beginnen*, 2006, p. 95).

Hugo Claus bleef geëngageerd ook in zijn toneelstukken. Hij is ook bekend om zijn gevangenisstraf zonder uitstel van vier maanden en de 10.000 BF boete voor zijn toneelstuk *Masseroen* tijdens het Vierde experimentele festival te Knokke. De Heilige Drievuldigheid werd hier uitgebeeld door drie naakte mannen, wat niet door de katholieke kerk werd geaccepteerd. Hugo Claus zag een noodzaak in het doorbreken van seksuele taboes in het katholieke Vlaanderen en dat werd ook in zijn toneelstuk *Mariken van Niumeghen* weerspiegeld. In zijn versie jaagt Mariken op een naakte Heilige Drievuldigheid (Bousset, 1998, pp. 796-797).

Hugo Claus was als toneelschrijver heel succesvol. Zijn tragikomedie *Een bruid in de morgen* (1955) werd bekroond met de *Prix Lugné-Poe* in Parijs voor het beste buitenlandse stuk van het seizoen. Het naturalistische melodrama *Suiker* (1958) behoort tot zijn populairste stukken (Duytschaever & Bork, 1985, p. 137).

In 1966 bewerkte Claus Seneca's tragedie *Thyestes*. Hij buitte aanwezige gruwel effecten uit en bood een nieuwe interpretatie van dit werk aan het publiek aan met aandacht voor de mythische broedertwist als een prototype van alle zinloze wreedheid van de mens. In 1971 bewerkte Claus ook Seneca's *Oedipus* en in 1980 ging zijn toneelbewerking van *Phaedra* in première in Brussel (Claes, *Première van Thyestes van Seneca/Claus in het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten*, 1998, p. 184).

Van zijn andere toneelstukken kunnen we *Het leven en de werken van Leopold II* (1970), *De Spaanse hoer* (1970) of *De Vijanden* (1967) noemen (Van den Bergh, 1973, pp. 115-116). Het toneelstuk *Vrijdag* (1969) werd door Claus zelf in 1980 verfilmd (Duytschaever & Bork, 1985, p. 137).

In 1965 werd de *Legende van Tijl Uilenspiegel* uitgegeven. Hugo Claus schreef dit toneelstuk in opdracht van de Universitaire Lustrum Commissie van de universiteit van Leiden. Hij kreeg de opdracht de roman van Charles de Coster te bewerken omdat de stichter van de Leidse universiteit **Willem van Oranje** in de roman voorkomt. Deze bewerking volgt de roman zonder veel veranderingen, maar de latere Franse bewerking voor het Brusselse Théâtre National bevat een cruciale verandering in het uiteindelijke visioen van Tijl en Nele. Tijl is in het boek op zoek naar de Zeven Deugden die zich in de Zeven Ondeugden

transformeren. In de tweede bewerking van het toneelstuk is Tijn niet tevreden met deze transformatie wat als een soort afstand van de burgerlijke moraal beschouwd kan worden. Het protest van Claus tegen het rechts-radical Vlaams-nationalisme is ook te zien in het toneelstuk *Tand om Tand* - de derde bewerking van het Tijn-Uilenspiegel-thema, maar deze heeft weinig met de oorspronkelijke versie te maken. (Beyen, 1998, pp. 113-114)

Hugo Claus leed in de laatste dagen van zijn leven aan Alzheimer. Hij had om euthanasie gevraagd en overleed op woensdag 19 maart 2008 (Hugo Claus overleden, 2008). Er werd in de Bourlaschouwburg in Antwerpen afscheid van hem genomen op 29 maart 2008. De plechtigheid werd door prominenten uit de artistieke en de politieke wereld bijgewoond. (Waardig afscheid van Claus, 2008)

6. HUGO CLAUS - DE LEGENDE VAN TIJL UILENSPIEGEL

In dit laatste hoofdstuk probeer ik een vergelijking te maken tussen de roman van Charles de Coster *De legende van tijl Uilenspiegel* en het toneelstuk van Hugo Claus. Ik zal de twee niveaus in het literaire werk vergelijken - het literaire niveau en de kenmerken van het Vlaamse nationalisme.

Ik ga alleen de geschreven versie van het toneelstuk bestuderen. De andere aspecten van het toneelstuk die op het toneel in de schouwburg kunnen verschijnen, zoals de speciale effecten, kostuums, coulissen enz. zal ik hier niet behandelen.

In het hoofdstuk over Hugo Claus heb ik al vermeld dat Hugo Claus het thema van Tijl Uilenspiegel meerdere heeft bewerkt en later sommige veranderingen heeft aangebracht. Ik denk dat het heel belangrijk is om te benadrukken dat ik alleen de eerste versie van het toneelstuk (Claus, *De legende en de heldhaftige, vrolijke en roemrijke avonturen van Uilenspiegel en van Lamme Goedzak in Vlaanderen en elders : toneelspel in twee delen*, 1965) ga onderzoeken.

6.1. Literaire niveau

Om de omvangrijke roman van Charles de Coster in het toneelstuk te bewerken moest Hugo Claus natuurlijk enkele veranderingen in de inhoud van het verhaal aanbrengen. Hij voegde de voorrede van den uil bijvoorbeeld niet toe en het verhaal begint direct met de geboorte van Tijl Uilenspiegel.

Claus liet Tijl niet de bedevaart naar Rome maken. Er wordt geschreven: *'Uilenspiegel zag dit alles om zich heen, maar het was alsof hij het niet zag. De brandstapels zag hij niet, noch de galgen, ook niet toen hij uit Damme verbannen werd voor drie jaar, omdat hi in een herbergh had gezegd dat het geld van de vele begrafenisse alleen aan de pastoors ten goede kwam'* (Claus, 1965, p. 25). De episode waar Tijl Uilenspiegel naar Rome gaat of in Rome is, voegt natuurlijk ook niets aan het toneelstuk toe.

Lamme Goedzak verschijnt in de roman van Charles de Coster voor het eerst als Klaas gaat vissen. Dan ontmoet hij Tijl tijdens Tijls tocht naar Rome. Tijl brengt tijd met hem door en werkt bij hem. In het toneelstuk komt dit personage later aan het woord. Tijl ontmoet hem

als hij de Zeven gaat zoeken: *'Tijl komt op en struikelt over Lamme. Lamme: Heer van de koekebakkers, geen enkel ogenblik laat men mij met rust! Ik kan niet meer! Tijl: Vergeef mij, edele drager van zo 'n machtige pens.* (Claus, 1965, p. 62)'

Dat betekent dat er ook eerdere episodes waar Lamme Goedzak in het toneelstuk ontbreken.

De broer van Klaas, Judocus, en alle verhalen over hem komen ook niet voor in het toneelstuk. De lezer komt te weten dat Klaas een broer heeft, als de zwarte man hem komt bezoeken, om het geld van Judocus te brengen. Na deze episode volgt er een ketterproces tegen Klaas, die aangeklaagd wordt, omdat de zwarte man hem bezocht had. In de romanversie wordt ook het bezoek van de zwarte man en het proces tegen Klaas beschreven, maar in de roman gaat de zwarte man vaker naar het huis van Klaas en als hij hem de laatste keer bezoekt, vertelt hij hem dat Judocus het slachtoffer van de inquisitie is geworden.

Het verhaal over de weerwolf wordt ook een beetje anders verteld dan in de roman. In het begin van deze gebeurtenis klaagt Kathelijne erover dat ze bang voor de weerwolf is, die haar zal bijten: *'De nachtuil schreeuwde buiten en ik heb hem gevolgd. Ik heb zout meegenomen om er een kruisteen mee te maken tegen de kwade dood. Maar de wolf met zijn groene muil en zijn wit haar sprong naar mij.* (Claus, 1965, p. 83)' Deze gebeurtenis komt helemaal niet in de roman voor, waar het verhaal over de weerwolf begint op deze manier: *'Omtrent dien tijd ging een meideken van vijftien jaar alleen in vollen dag van Heist naar Knokke, langs de duinen. Niemand koesterde de minste vrees voor haar, want men wist dat weerwolven en verdoemde zielen alleen uitgaan en bijten des nachts.* (De Coster, 1896, p. 504)' Kathelijne, die hier voorkomt, is in romanversie op dat moment al dood en Nele en Lamme Goedzak die in dit fragment Tijl vergezellen, komen hier ook niet voor in tegenstelling tot het toneelstuk.

De ontmoeting van Tijl en koning Philips in Antwerpen op een feest dat ter gelegenheid van het bezoek van koning Philips wordt georganiseerd, wordt in de roman ook anders beschreven. Tijl maakt één van zijn grappen als hij aan de voorzitters van het feest belooft dat hij voor de koning in de lucht zal vliegen. Als het feest begint, zegt Tijl tegen het publiek: *'Ik dacht dat niemand dan ik in Antwerpen zot was, maar ik zie dat de stad vol gekken is. Hadt gij mij gezegd dat gij vliegen gingt, dan had ik U niet geloofd; maar een zot komt U zeggen dat hij het zal doen, en gij gelooft hem! Hoe wilt gij dat ik vliege, mits ik geene*

vleugelen heb? (De Coster, 1896, p. 92) 'Behalve koning Philips lachen alle mensen om de grappen van Tijn. Tijn krijgt zijn geld en vervolgt zijn tocht.

In het toneelstuk spreekt Tijn direct tegen de koning: '*Tijn: Hé, Philips. Ja, jij daar, mijn koning! Ik dacht dat er maar één gek was in Antwerpen, te weten ik zelf. Had je mij gezegd, Philips, dat je vliegen zou dan had ik het niet geloofd. Maar als een gek als ik het zeg, geloof je hem. Hoe wil je dat ik vlieg? De mens heeft geen vleugels.* (Claus, 1965, pp. 31-32) 'Daarna beveelt Philips om Tijn gevangen te nemen, maar hij loopt voor de sergeanten weg. Dit verschil in de bewerking van de roman vind ik logisch, omdat er in een toneelstuk meer actie verwacht wordt. Het directe contact tussen de twee tegenstanders is dynamischer en illustreert goed de rivaliteit tussen deze twee personages. Deze rivaliteit wordt in de roman benadrukt door hun verschillende persoonlijkheden en hun leven zijn ook een beetje apart beschreven.

Het toneelstuk beschrijft alleen enkele grappen en schelmen van Tijn Uilenspiegel, die in de roman te vinden zijn. Tijn wordt bijvoorbeeld in deze versie niet zes keer gedoopt, hij verbergt zich niet in een bijenkorf en hij balanceert niet aan een verbindingslijn tussen wilgen. Toch wordt de rol van de nar meer benadrukt dan in de roman en de narren meer actie in het toneelstuk uitvoeren. Dat is goed te zien in de personage van de nar aan het hof van koning Karel. Behalve het verhaal over het kunstwerk dat Tijn voor een graaf schildert, waar de nar verklapt, dat er geen kunstwerk is en het commentaar dat de nar over prins Philips geeft, treedt de nar ook in andere situaties op. Als Philips gedoopt wordt, zingt de nar dit lied:

*'Heren van galg en hongersnood,
bidt, bidt, bidt!
Want Philipsje de koning wordt gedoopt
in het wit, wit, wit.
Het kind van de gier heft zijn klauw
en in het wit, wit is de rouw!* (Claus, 2011, p. 10)'

De nar gaat vervolgens naar de kleine Tijn om hem in slaap zingen en zegt tegen hem: '*Rinkelderinkel gaan de belletjes. Tijn, Tijn, had je maar altijd bellen aan je pet! Want aan de zotten behoort de vreugde van het leven!* (Claus, 1965, p. 11)'

Wat ik interessant vind, is de personage van de verteller in het toneelstuk. Hij treedt

hier als een soort versneller van de handeling op. Wat in de roman in vele hoofdstukken wordt beschreven, wordt in het toneelstuk door de personage van de verteller kort samengevat. Toch wordt de handeling ook door de andere personages versneld. Deze personages nemen de rol van de verteller over en vatten de inhoud samen zoals hij dat doet. Als een voorbeeld van deze rol van de personages voeg ik de volgende rede van de bisschop toe: *‘Men heeft in Antwerpen de altaren van twaalf kerken geplundeerd, de beelden van heiligen geschonden, het Mariabeeld gehoond (...)*. (Claus, 1965, p. 66)’

De verteller neemt ook de functie van sommige personages van de roman over. De ruiter die in de roman aan Tijnl vraagt om hem de weg naar Damme te wijzen, wordt in het toneelstuk door de verteller vervangen: *‘(De verteller zet een hoed op en trekt een kapmantel aan. Hij stijgt te paard en rijdt door het land. Hij komt bij het huis van Claes, halfverborgen achter een baag. De jonge Tijnl ziet hem schter de baag.)Verteller: Is hier iemand?* (Claus, 1965, p. 14)’

De verteller is vaak de waarnemer van de gebeurtenissen. Hij loopt bijvoorbeeld in een stoet met mensen en volgens de opmerkingen in de tekst verandert hij ook zijn kleding naar aanleiding van de handeling: *‘Verteller (in het bloedrood kleed van een magistraat): De magistratuur van Damme heeft medelijden gehad met de vrouw Katelijne en heeft de gestrengheid van de wet in zijn uitersten niet willen toepassen.* (Claus, 1965, p. 28)’

Naar mijn mening komt de personage van de verteller met de alwetende verteller van de roman overeen. De auctoriale vertelsituatie wordt door de verteller op een goede manier in het toneelstuk uitgedrukt.

De karakteristieken van de andere personages komen in het toneelstuk niet goed naar voren. Dat hangt met het feit samen, dat de personages alleen door hun daden en door de spreken worden gekarakteriseerd en de verteller geeft geen commentaar over hun persoonlijkheden.

Wat tijd betreft, maakte Claus geen grote veranderingen. Alles wordt chronologisch zonder flashbacks beschreven, maar zoals ik eerder al vermeldde, worden sommige passages alleen door de verteller of door de andere personages samengevat. De verteltijd is daarom korter dan in de roman, maar dat hand in hand met de bewerking tot het toneelstuk gaat. Dit genre heeft beperkte mogelijkheden om alle verhalen van de veelomvattende roman te vertellen.

De ruimte is door de vermindering van de inhoud beïnvloed. Tijl bezoekt niet alle steden en daardoor worden de hoeveelheid grappen en uitlatingen gedurende zijn toch naar Rome ook gereduceerd. Dat het verhaal zich meestal in het exterieur afspeelt is ook in het toneelstuk bewaard gebleven.

Wat de motieven van het verhaal betreft, komt het motief van de natuur helemaal niet meer voor. De wisseling van de jaargetijden en de veranderingen van het weer wordt in het toneelstuk helemaal niet verwerkt.

Het motief van grappen en schelmen van Tijl Uilenspiegel is bewaard gebleven en door middel van de personage van de nar uitgebreid. Het motief van de tovenarijen is ook bewaard gebleven. Tijl gaat twee keer op bezoek in de hemelrijk, net als in de roman en het hemelrijk wordt op dezelfde manier als in de roman beschreven.

Wat in het toneelstuk minder voorkomt is het motief van Vlaanderen, Vlaamse volk en van de Vlaamse taal. Dit motief ga ik in volgende hoofdstuk behandelen.

Het literaire niveau van de roman is naar mijn mening in het toneelstuk bewaard gebleven. De veranderingen die er qua inhoud zijn aangebracht zijn niet markant en hebben meer te maken met het veranderen van het genre.

De reductie van grappen en sommige andere passages, is volgens mij ook niet heel belangrijk. Claus moest deze veranderingen aanbrengen om het verhaal te verkorten en het tot een toneelstuk te bewerken. Zoals ik eerder in dit hoofdstuk heb vermeld, heeft het toneelstuk een andere dynamiek dan de roman. Het gaat meer om de actie van de personages en het toneelstuk staat vooral op de dialogen van de personages. Daarom is het niet mogelijk de uitgebreidere beschrijvingen van de roman in het toneelstuk te benadrukken. Ik zie het meesterschap van Hugo Claus in zijn kunst de juiste passages te kiezen om de handeling te bewaren.

6.2. Kenmerken van het Vlaamse nationalisme

In de romanversie van *De legende van Tijl Uilenspiegel* heb ik veel verwijzingen naar het Vlaamse nationalisme gevonden en daarom heb ik al eerder geconcludeerd dat het doel van de roman van Charles de Coster is om het nationaliteitsgevoel bij de lezer op te wekken, wat hand in hand gaat met de boodschap van de roman.

Zoals al eerder vermeld is, veranderde Hugo Claus sommige passages in tegenstelling tot de romanversie en hij liet sommige episodes helemaal weg. In dit hoofdstuk probeer ik te behandelen hoe deze veranderingen de boodschap van het verhaal veranderen en de Vlaams nationalistische toon van de roman beïnvloeden.

Ik heb in de analyse van de roman *De legende van Tijl Uilenspiegel* twee soorten Vlaams nationalistische verwijzingen beschreven. Als directe verwijzingen heb ik het voorkomen van het woord Vlaams en alle andere varianten van dit woord beschreven en als indirecte verwijzingen heb ik verwijzingen die niet expliciet in de tekst staan beschreven.

De directe verwijzingen naar de Vlaamse identiteit heb ik ook bij Hugo Claus gevonden. Toch komen ze minder vaak voor dan in de roman. Hier zijn een aantal voorbeelden van het woord Vlaams in het toneelstuk: ‘Claes: *Hare Majesteit de Zon staat op om het land van **Vlaanderen** te begroeten.* (Claus, 1965, p. 7)’

‘Verteller: *Maar de geur van vrouwen, wierook en gebraad in het land van **Vlaanderen** werd verdreven door de geur van de brandstapels waar de geroosterde kettens dagen lang stonken in de wind.* (Claus, 1965, p. 26)’

‘Verteller: *En in het land van **Vlaanderen** krioelde het van ratten, spioenen en radeloze verklikkers die hun gruwelijk verraad pleegden voor goud of uit angst voor de hel.* (Claus, 1965, pp. 34-35)’

Deze passages zijn goede voorbeelden van hoe het woord Vlaams in het toneelstuk wordt gebruikt. Het gaat meer om de uitdrukking van de ruimte waar het verhaal zich afspeelt dan om de nationalistische kenmerken. Dat concludeer ik ook gezien het feit dat er geen woordverbindingen zoals het Vlaamse volk of de Vlaamse taal in het hele toneelstuk voorkomen.

Toch bestaat er een passage waar de nationale identiteit ter sprake komt: ‘Tijl: *Heer Sergeant, ik ben de zoon van hem die daar hangt en deze vrouw is zijn weduwe. Wij willen hem nogmaals kussen en een weinig van zijn asse meenemen. Laat het ons toe, heer, gij die geen vreemde soldaat maar een **Vlaming** zijt.* (Claus, 1965, p. 54)’

Het beroep doen op de saamhorigheid van het Vlaamse volk komt slechts één keer voor. Tijl Uilenspiegel zegt ook soms dat hij een Vlaming is. Hij doet dat bijvoorbeeld in deze episode over het valse kunstwerk dat Tijl gaat maken. Deze episode wordt in de roman op dezelfde manier beschreven: ‘*Tweede landsknecht: Waar kom je vandaan? Tijl: Uit*

Vlaanderen, Hoogheid. (...) Graaf: Een schilder? De Vlamingen zijn de beste schilders ter wereld, ik ben dol op Vlaamse schilders (Claus, 1965, p. 42).’ De kunst van de Vlaamse schilders kan verklaard worden als een soort verwijzing naar het Vlaamse nationalisme.

De belangrijke verwijzingen naar het Vlaamse nationalisme, die in de roman voorkomen, zijn niet in het toneelstuk terug te vinden. Ik bedoel voornamelijk de rede van de kunstenaar die in de roman ‘Leve Vlaanderen!’ roept. Ik vind deze passage erg belangrijk met betrekking tot de boodschap van het Vlaamse nationalisme in de roman.

De personages van de roman worden door de gissing van de heks Kathelijne symbolisch beschreven. Ze noemt Klaas de moed, Soetkin moeder en Uilenspiegel een geest van Vlaanderen, maar deze passage komt ook helemaal niet voor in het toneelstuk. Dat betekent dat hun symbolistische karakteristieken en verbondenheid met Vlaanderen ook verdwijnt. Voor de lezer of de toeschouwer zijn ze alleen de gewone personages van het toneelstuk zonder diepere betekenis.

Dat de voorrede van den uil in het toneelstuk ook weggelaten is, verandert ook een beetje de toon van het verhaal. De uil die in de roman als een bemiddelaar van morele verklaring optreedt en die naar de actualiteit van het roman verwijst, komt niet in het toneelstuk voor. Ik heb de situatie van de Vlaamse beweging in de tijd van Hugo Claus al beschreven en ik denk dat hij naar de actuele eisen van de Vlaamse beweging van die tijd had kunnen verwijzen. Toch deed hij dat niet.

De personage van Willem van Oranje is hier op dezelfde manier als in de roman beschreven en ook de strijd tegen Spanje kan als indirecte verwijzing gezien worden naar de nood om de Vlaamse identiteit te bewaren.

Deze indirecte verwijzingen komen ook overeen met de tocht van Tijn Uilenspiegel om de Zeven te vinden en Vlaanderen te redden.

Toch verdwijnen de belangrijkste verwijzingen naar het Vlaamse nationalisme en dat betekent dat de nationalistische toon van het verhaal niet erg sterk is. Niemand roept in het toneelstuk ‘Leve Vlaanderen!’, niemand benadrukt de actualiteit van het werk, de betekenis van de personages in verband met de Vlaamse nationaliteit wordt ook niet benadrukt. Tijn Uilenspiegel wordt in het toneelstuk niet vaak met de Vlaamse identiteit verbonden zoals dat in de roman het geval is. Ik heb sommige voorbeelden van de identificatie van deze personage met zijn nationaliteit beschreven, maar toch vind ik deze verwijzingen niet sterk genoeg om

ze alleen op een nationalistische manier te verklaren.

Dat in het toneelstuk de actualiteit van het werk verdwijnt, heeft naar mijn mening met de situatie van de Vlaamse beweging in de twintigste eeuw te maken. In de 19de eeuw ging deze stroming samen met de literatuur maar in de twintigste eeuw is dit meer een onderwerp van de politiek. Wat vroeger door de schrijvers werd benadrukt, wordt in de twintigste eeuw door de politici in het politieke programma uitgedrukt.

De auteurs spelen ook hier een belangrijke rol. Charles de Coster nam deel aan de Vlaamse beweging en hij was gefascineerd door de Vlaamse zaak. Hij was in tegenstelling tot Hugo Claus heel actief in de Vlaamse zaak. Hij schreef bijvoorbeeld artikels over de Vlaamse taaleisen. Hugo Claus concentreerde zich in zijn werken meer op de burgerlijke moraal. Ik heb al in het hoofdstuk over Hugo Claus beschreven, dat hij ook sommige bewerkingen van de oorspronkelijke versie van het toneelstuk heeft gemaakt, waar hij het rechts-radical Vlaams-nationalisme bekritiseerde. Het is dus meer dan logisch dat hij niet tevreden was met de versie uit 1965, omdat deze steeds op een bepaalde manier naar het Vlaamse nationalisme verwijst.

Deze context helpt om de veranderingen die Hugo Claus in het werk heeft aangebracht te begrijpen. Het is toch niet mogelijk om te zeggen dat het toneelstuk slechts de verschillende gebeurtenissen uit het leven van Tijn Uilenspiegel beschrijft, zonder enige verwijzingen naar het nationalisme en dat er niets is overgebleven van de Vlaams nationalistische roman. Het feit dat Tijn zijn land wil redden door de Zeven te vinden en dat hij voor zijn land strijdt is in het toneelstuk bewaard gebleven.

De nationalistische boodschap verdwijnt dus naar mijn mening ook niet, maar gezien de uitlatingen van sommige belangrijke passages met een Vlaams nationalistische achtergrond, is de algemene nationalistische toon van het werk verminderd.

7. BESLUIT

In 1867 werd de roman van Charles de Coster *De legende van Tijl Uilenspiegel* in Vlaanderen uitgegeven en in 1965 werd deze roman tot een toneelstuk verwerkt door Hugo Claus.

Er zit bijna honderd jaar tussen de uitgave van deze twee werken en dat betekent dat ze in verschillende politieke en maatschappelijke omstandigheden ontstonden.

De 19de eeuw staat in Vlaanderen in het teken van het Vlaamse nationalisme dat met de nationalistische bewegingen in het heel Europa samenhangt. De strijd van het Vlaamse volk tegen de Franse invloed in België werd meer door de intellectuele elite gevoerd. Eén van de schrijvers die de Vlaamse zaak ondersteunde, was de Franse schrijver Charles de Coster.

De tijd van het ontstaan van het toneelstuk was in Vlaanderen ook met de Vlaamse zaak verbonden, maar in die tijd werd de Vlaamse kwestie niet vaak door de literaire elite, maar door de politici benadrukt.

Omdat de roman *De legende van Tijl Uilenspiegel* geschreven werd onder deze politieke omstandigheden en met de Vlaamse beweging verbonden is, probeerde ik me in deze scriptie voornamelijk op de kenmerken van het Vlaamse nationalisme te concentreren en de boodschap van de roman te bepalen. De cruciale vraag van de scriptie was hoe de boodschap van de roman verandert in het toneelstuk van Hugo Claus, die de roman tot toneelstuk bewerkte.

Om deze vraag goed te kunnen beantwoorden moest ik de geschiedenis van de Vlaamse beweging rond 1867 en ook in de jaren zestig beschrijven. Ik voegde de biografieën van de twee auteurs toe. Ik vond het ook belangrijk om de middeleeuwse stof over Tijl Uilenspiegel te behandelen en de belangrijke literaire werken over Tijl Uilenspiegel in de tijd tussen Charles de Coster en Hugo Claus ter sprake te brengen.

De boodschap van het literaire werk en zijn verbondenheid met het Vlaamse nationalisme probeerde ik op twee verschillende niveaus te analyseren in beide werken. In het literaire niveau heb ik de literaire analyse van de tekst gemaakt. Ik heb de belangrijke aspecten van het werk zoals de inhoud, de vertelsituatie, de tijd, de ruimte, de personages en de motieven beschreven.

Het tweede niveau van het onderzoek was met de nationalistische kenmerken van het

werk verbonden, hier richtte ik me vooral op de verwijzingen naar het Vlaamse nationalisme. Ik heb deze verwijzingen in twee groepen verdeeld. Het voorkomen van het woord Vlaams en alle varianten van dit woord heb ik als directe verwijzingen geclassificeerd. De indirecte verwijzingen werden door de impliciete referenties naar het Vlaamse nationalisme bepaald.

De resultaten van de analyse van de roman van Charles de Coster heb ik later met die van het toneelstuk vergeleken.

Uit de literaire analyse werd duidelijk dat Hugo Claus veel aspecten uit de roman veranderde. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om de reductie van sommige grappen en schelmen van Tjil Uilenspiegel, of om de rol van de personage van de nar in het verhaal. Hij voegt ook de personage van een verteller aan het verhaal toe, die in het toneelstuk de handeling versnelt en de rol van sommige personages overneemt.

Wat de verwijzingen naar het Vlaamse nationalisme betreft, komen ze meer in de roman dan in het toneelstuk voor. De belangrijke passages die de nationalistische toon van het werk benadrukken zijn ook verdwenen. Toch kan ik zeggen dat het verhaal een soort nationalistisch toon heeft. Dit komt voornamelijk, omdat de belangrijke lijn van de roman in het toneelstuk bewaard blijft.

Ik ben van mening dat de boodschap van de roman het inspireren van de Vlamingen is om Vlaanderen, het Vlaamse volk en het Vlaams te koesteren. De inspiratiebron is natuurlijk de held Tjil Uilenspiegel zelf, die zijn land Vlaanderen wil redden en die voor zijn land strijdt.

Omdat in het toneelstuk veel verwijzingen naar het Vlaamse nationalisme zijn verdwenen, komt deze boodschap niet zo sterk voor als in de roman. Dit resultaat is naar mijn mening logisch met inachtneming van het feit dat Hugo Claus niet erg actief was in de Vlaamse kwestie en in zijn latere bewerkingen van het Tjil Uilenspiegelthema heeft hij veranderingen aangebracht, waarmee hij het radicale Vlaamse nationalisme bekritiseert.

Ik denk dat het vergelijken van de andere bewerkingen van het Tjil Uilenspiegelthema van Hugo Claus een interessant onderwerp kan zijn voor het onderzoek. Ik ben me ervan bewust dat een breder onderzoek van deze werken een andere licht op de toon en de interpretatie van het toneelstuk over Tjil Uilenspiegel uit het jaar 1965 kan werpen.

8. BIBLIOGRAFIE

- Behiels, L. (2011). *Vlaamse strips en de Spaanse Zwarte Legende*. Opgeroepen op December 1, 2012, van Vlamingen in de wereld: <http://www.viw-costablanca.com/spanje-anders-bekeken03.shtml>
- Beyen, M. (1998). *Held voor alle werk*. Antwerpen/Baarn: Houtekiet.
- Bork, G. v., & Struik, H. (2002). *Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek*. Opgeroepen op October 5, 2012, van dbnl.org: <http://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=bork001lett01>
- Bousset, H. (1998). 'Hugo Claus wordt veroordeeld wegens zedenschending'. In M. S. Van der Dussen, *Nederlandse literatuur en geschiedenis* (pp. 796-801). Amsterdam / Antwerpen: Contact.
- Boven, E. v., & Dorleijn, G. (2003). *Literaire mechaniek*. Bussum: Coutinho.
- Brems, H. (2006). *Altijd weer vogels die nesten beginnen*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Brems, H. (1998). 'Hugo Claus vertrekt naar Parijs'. In M. A. Van der Dussen, *Nederlandse literatuur en geschiedenis* (pp. 721-727). Amsterdam/Antwerpen: Contact.
- Bruggen, C. v. (1919). 'Individualisme en Oppositie in de Renaissance Litteratuur'. In C. v. Bruggen, *Prometheus* (pp. 213-246). Rotterdam: Nijgh & Van Ditmar's uitgeversmaatschappij.
- Bruylants, J. (1904). *Tijl Uilenspiegel*. Antwerpen: L. Opdebeek.
- Carson, P. (2001). *Het fraaie gelaat van Vlaanderen*. Tielt: Lannoo.
- Claes, P. (1987). *Claus Quadrifrons. Vier gezichten van een dichter*. Leiden: Dimensie.
- Claes, P. (1998). 'Première van Thyestes van Seneca/Claus in het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten'. In M. S. Van der Dussen, *Nederlandse literatuur en geschiedenis* (pp. 783-787). Amsterdam / Antwerpen: Contact.
- Claus, H. (1965). *De legende en de heldhaftige, vrolijke en roemrijke avonturen van Uilenspiegel en van Lamme Goedzak in Vlaanderen en elders : toneelstuk in twee delen*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Claus, H. (1950). *De Metsiers*. Amsterdam: De Bezige Bij.

- Claus, H. (2011). *De Wolken. Uit de geheime laden van Hugo Claus*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Cobbaert, T. (2008). 'Manifest Federalisme. Het Vlaams Comité voor Federalisme.' *ADVN-Medelingen*, 11-12.
- Couttenier, P. (1998). 'Literatuur en Vlaamse Beweging. Tot 1914'. In P. Couttenier, *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (pp. 1939-1950). Tiel: Lannoo.
- Couttenier, P. (1999). 'Nationale beelden in de Vlaamse literatuur van de negentiende eeuw'. In K. Deprez, & V. L. (red.), *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000* (pp. 60-69). Antwerpen/Barn: Houtekiet.
- De Coster, C. (1896). *De legende van Tjil Uilenspiegel*. Gent: Claeys.
- *De Vlaamse Beweging in de negentiende eeuw*. (2002, Maart 14). Opgeroepen op November 3, 2012, van literatuurgeschiedenis.nl:
<http://www.literatuurgeschiedenis.nl/lg/19de/thema/lg19054.html>
- Dirks, B. (2008). *België bestaat. Cultuurwijzer van een gespleten land*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Duytschaever, J., & Bork, G. v. (1985). 'Claus, Hugo (Maurice Julien)'. In G. v. Bork, & P. Verkruijsse, *De Nederlandse en Vlaamse auteurs van middeleeuwen tot heden met inbegrip van de Friese auteurs* (pp. 137-138). De Haan: Weesp.
- Geest, D. d. (1996). 'Hugo Claus als experimenteel dichter'. In D. d. Geest, *Het teken van de ram. Jaarboek voor de Claus-studie 2* (pp. 185-207).
- *Hugo Claus overleden*. (2008, maart 19). Opgeroepen op November 2, 2012, van De Morgen.be: <http://www.demorgen.be/dm/nl/1006/Kunst-Literatuur/article/detail/212889/2008/03/19/Hugo-Claus-overleden.dhtml>
- Koláček, L. (2008, Juni 21). 'Šašci a blázni králů: Enšpígl.' [Narren en dwazen aan het hof van de koning: Uilenspiegel]. (A. Krobová, Interviewer)
Opgeroepen op November 2, 2012, van rozhlas.cz:
http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/sasci-a-blazni-kralu-enspigl--444220
- Koláček, L. (2007). *Šašci a blázni králů: tajnosti, moudrosti i kratochvíle*. [Narren en dwazen aan het hof van de koning: geheimen, wijsheden en vermaak]. Třebíč: Akcent.
- Kolář, J., & Hiršal, J. (1992). *Enšpígl*. [Tjil Uilenspiegel]. Praha: Albatros.
- Lannoo, G. (2005). 'Vlaanderen waarheen? Een terugblik op 100 jaar Vlaamse

Beweging'. *Nieuwsbrief - tweemaandelijks ledenblad van de Orde van den Prince*, 3-7.

- 'Nog iets historisch bibliografisch betrekkelijk Tijn Uilenspiegel'. (1886). *Dietsche Warande*, 277-282.
- Reynebeau, M. (2002). *De droom van Vlaanderen*. Antwerpen: Manteau.
- Reynebeau, M. (2003). *Een geschiedenis van België*. Tielt: Lannoo.
- Rynck, P. d. (2011). *Strijdpark Vlaanderen. 2000 jaar erfgoed van grote conflicten*. Leuven: Davidsfond Uitgeverij.
- Spillebeen, W. (1991). 'De legende van Uilenspiegel en Charles de Coster, een boek, een auteur, een vertaling'. *Verlagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde (nieuwe reeks)*, pp. 100-115.
- Tollebeek, J., & Nys, L. (2005). *De stad op de berg: een geschiedenis van de Leuvense universiteit 1968-2005*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Van den Berg, W., & Couttenier, P. (2009). *Alles is taal geworden (19de eeuw)*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Van den Bergh, H. (1973). 'Hugo Claus: Toneel als anti-literatuur'. In K. Fens, J. Oversteegen, & H. Jessurun d'Oliveira, *Literair lustrum 2. Een overzicht van vijf jaar Nederlandse literatuur 1966-1971*. (pp. 115-124). Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep.
- Velthoven, P. v. (2012). *Franstaligen tegen Vlamingen*. Soesterberg: Aspekt.
- *Waardig afscheid van Claus*. (2008, maart 29). Opgeroepen op november 3, 2012, van De Morgen.be: <http://www.demorgen.be/dm/nl/1006/Kunst-Literatuur/article/detail/223386/2008/03/29/Waardig-afschied-van-Claus.dhtml>
- Weisgerber, J., & Rutten, M. (1988). *Van Arm Vlaanderen tot De voorstad groeit. De opbloei van de Vlaamse literatuur van Teirlinck-Stijns tot L.P. Boon (1888-1946)*. Antwerpen: Standaard.
- Wever, B. d. (1999). *De Franse en de Nederlandse tijd*. Opgeroepen op November 1, 2012, van Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging: <http://users.telenet.be/frankie.schram/inl/default.html>
- Wildemeersch, G. (1973). *Hugo Claus of Oedipus in het Paradijs*. Brugge: Sonnevile.